

91-5
L 3

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XIV

Literātūras zinātne Vēsture
Lingvistika Folklorā

LUNDĀ

1969

RAMAVE

91-5
L 3

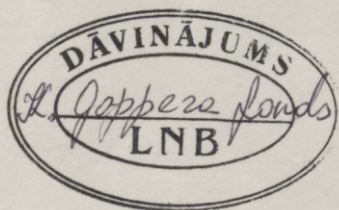
L
D

CEĻI

RAKSTU KRĀJUMS

XIV

Literātūras zinātne Vēsture
Lingvistika Folklorā

LUNDĀ

1969

RAMAVE

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0303024617

Rediģējis Kārlis Draviņš

Krājums izdots ar Amerikas Latviešu Apvienības
Kultūras Fonda atbalstu.

Salicis Jānis Abučs

Andersona un Kagarta spiestuve Vesterosā, Zviedrijā, 1969. g.

Andersson & Kagardt tryckeri AB, Västerås 1969.

STANISLAVS KUČINSKIS

JĀNIS REITERS KĀ KATOLIS KATOĻU DOKUMENTU GAISMĀ (1665 — 1670?)

17. gs. ir spēcīgas latviešu tautas pašapziņas laikmets. To spilgti raksturo, ar darbiem un ar nostāju, latvietis Juris Elģers (1585 — 1672), latviešu draugs Juris Mancelis (1595 — 1654), Kristaps Firekers (1615 — 1685) un rīdzinieks Jānis Reiters (1632 — ?). Ja šiem četriem — varētu teikt, četru Latvijas apgabalu tautas domu vai apziņas paudējiem — pievieno sakšu tautības enerģisko un zināma veida karjēristu Ērnestu Gliku, Bībeles tulkojumu rediģētāju un skolu dibinātāju (darbojās Latvijā no 1673. līdz 1702. g.), tad, šķiet, gara acu priekšā pavežas aina, kuŗā saskatām to laiku latviešu moderno kultūru un viņas sakarus ar gandrīz visu Eiropu.

Tādas ainas kontūras, ceru, skaidrāk iezīmēs arī šis raksts.

Maz būs tādu beidzamos 20 gados iznākušu latviešu vēstures vai literātūrvēstures grāmatu, kuŗās nerakstītu par Jāni Reiteru. Par viņa raibo, lai neteiktu dēkaino dzīvi parādījās pat J. Sarmas romāna fragments *Agnus indignus* (Necienīgs jērs) (Daug. Van. Mēn. 1965. g. 1. nr.).¹

Visas viņa cīņas un dzīves grūtības saistījušās ar viņa latvisko stāju un manāmo katolisko domāšanas veidu. Lai gan līdz šim trimdā un dzimtenē izdotajos rakstos nav vēl atklāti dokumenti, kas skaidri liecinātu, ka Jānis Reiteris ir bijis latvietis, tāds uzskats tomēr dominē. Prof. Dunsdorfs personīgi par to neizsakās, bet noliedz, ka Reiteru varētu uzskatīt par „pirmo latviešu literātu”, jo tāds gods pienāktos Jurim Elģeram (*Latv. vēsture*, 1600 — 1710, 379. lp.).² Patiesībā par Reitera latvisko tautību nerunā arī Romā uzietie dokumenti. Tos tomēr var uzskatīt par šī jautājuma noskaidrošanas labām ceļa zīmēm, jo tie apstiprina krietnu daļu no doc. J. Strauberģa atklātām ziņām par Reitera dzīvi. Pie tam šie Romas dokumenti novērš visas šaubas (A. Johansons, *Latv. lit.*) un partejisku klusēšanu (*Latv. lit. vēsture*, Zin. Akad. izd.) par viņa pāriešanu katoļu baznīcā.

Romā dokumenti par Reiteru atrodas Vatikāna archīvā, Ticības Izplates (Prop. Fides) kongregācijas archīvā un Jezuītu galvenajā archīvā. Iespējams, ka par viņu ir kādas ziņas arī bijušajā Inkvizīcijas archīvā, kas pētniekiem nav atvērts. Ja pirmajos divos archīvos minēts Reitera vārds un uzvārds, tad Jezuītu archīvā ir tikai

1 Sal. vēl Ed. Dunsdorfs un B. Jēģers, *Jāņa Reitera dzīve avotu gaismā*, Archīvs 9, Melburnā 1969, 45 — 72; sk. 66. lpp. 4. piez.

2 Pēc šī raksta pabeigšanas klajā nākušajā Ed. Dunsdorfa un B. Jēģera rakstā (sk. augstāk) vēl noteiktāk pausts uzskats, ka Reiters bijis latvietis.

bezvārda ziņas, kā tas līdzīgos ordeņa ziņojumos bija pieņemts. Tomēr ziņu saturs ir tāds, ka tas neapšaubāmi ļauj sevi attiecināt uz Reiteru, īpaši tamdēļ, ka šīs ziņas, vienu otru reizi, saistās ar divu pirmo archīvu ziņām.

Pētnieki (J. Straubergs, K. Draviņš, B. Jēgers u.c.) stāsta, ka Reiters kā Raunas un Dzērbenes luterticīgo mācītājs (ap 1657. g.) noturējis latviešiem dievkalpojumu kopš vairāk kā 30 gadiem zviedru valdības aizliegtajos katoļu svētkos un paturējis vai stingri neapkaņojis dažas katoļu paražas. Bez tam viņš skaidrojis vairākas Sv. Rakstu vietas katoļu mācības garā, kas bija īsts piedauzības akmens. Ir iespējams, kā to uzietie dokumenti norāda, ka 1664. g. Rīgā, luterticīgo teologu disputā par radīšanu un dievišķo aizredzi (*De creatione et providentia Dei*), Reiters paudis katoliskus ieskatus.

Sabiedriskajā dzīvē viņam radusies sadursme ar vietējiem muižniekiem, jo viņš aizstāvējis zemniekus. Saniknotais Raunas muižas pārvaldnieks Tumbs iebrucis mācītāja mājā un ar dunci vai medību nazi ievainojis nevien pašu Reiteru, bet arī viņa sievu. Luterticīgais „bīskaps”, t.i. superintendents J. Ģecelis, ne tikai nav aizstāvējis savu mācītāju, bet to vēl 1664. gadā atstādinājis no amata. Skaidrs, ka tādos apstākļos Reiters nevarēja palikt zviedru Vidzemē. Var iedomāties, kaut grūti vēsturiski aprakstīt to, kas notika Reitera dvēselē, kad viņš atstāja savu zemi un devās uz „ārzemēm” — uz Jelgavu.

Kad tas notika, kā notika?

Nelaiķis Prof. E. Blese savā italiešu valodā publicētajā latv. literatūras pārskatā, 114. lpp., saka, ka 1665. g. Jelgavā Reiters kļuvis par katoli. Ļoti iespējams, kaut apzinātie katoļu dokumenti par to klusē. Pēc uzietiem dokumentiem jāsaka, ka Reiters pārgājis katoļu baznīcā Braunsbergā, Prūsijā. Turienes kollēģijas ziņojumos uz Romu redzam, ka 1665. gadā starp 37 atgrieztiem hairetiķiem viens bijis „nebūt ne slikti izglītots mācītājs, kas labi zina ziemeļzemju valodas un savējo vidū ir ievērojams. Sv. Gara ietekmē viņš atteicies no drošas cerības uz augstāku vietu, nonicinājis labus piedāvājumus un atstājis māju, laukus, draugus [būtu interesanti zināt, cik lielas bija Reitera mācītāja muižas] un visu, kas dārgs Livonijā, un kopā ar sievu un diviem bērniem atsteidzies (burt. „atlidojis” — advolavit) uz Braunsbergu, kur mūsu (jezuītu) baznīcā ar zvērestu atteicies no hairezijas, un nodevis sevi un visu savu baznīcas kalpībā”.¹

Vai zinot to, ko jau zinām par Reiteru, ir vajadzība jautāt, uz ko attiecināms šis anonīmais teksts? Katras šaubas var izklaidēt divas sekojošas piezīmes: 1) uz šī ziņojuma malas ar citu roku ir pielikta vēlāka atzīme: „atkal iekritis hairezijā un kā atkritējs aizbēdzis uz Rīgu” (Lith. 41, f. 1); 2) Vīnes nuncijs Jūlija Spinolas raksts ar 1665. g. 28. septembŗa datumu, par ko būs runa vēlāk.

Nākamā zināmā Reitera pieturas vieta ārzemēs ir Bromberga, (poliski Bydgoszcz, lasi Bidgość) Dancigas apkārtnē. Tas secināms no jau minētā nuncijs tā paša gada 26. septembŗa ziņojuma, kuŗā, kaut gan Reitera vārds nav minēts, saturs ir tāds, ka viņu nepārprotami atklāj. Nuncijs italiešu valodā raksta: „Tika apgaismots kāds ļoti mācīts zviedru [Reiters tad politiski bija zviedrs] sprediķotājs. Viņš atklājis, ka Lutera sekotāji ar maldīgiem skaidrojumiem falsificē vairākas Sv. Rakstu vietas. To viņš hairetiķiem pierādījis arī atklātā disputā [lai atceramies 1664. g. disputu Rīgā], un viņi, nevarēdami vairs ar prātu aizstāvēt savu nelietību, ķērās to darīt ar ieročiem. Daudzas reizes ievainoja kā sprediķotāja vaigus, tā viņa sievu, tā ka abi,

1 Skat. 1. pielikumu un faksimilu 12. un 13. lapp.

tā piekauti, ieradās šeit, lai atzvērētos no tik ļaunas sektes maldiem. Par notikušo vajadzīgās liecības dod Bambergas tēvi jezuīti.”

Zēl, ka tādas liecības nav atrodamas Vīnes nunciatūras rakstos!

Šī Nunciija liecība nevien saturā, bet arī vārdos saskan ar divas dienas vēlāk Reiteram iedotu — varētu teikt — ceļojuma pasi. Tamdēļ bez jeb kādas svārstības varam teikt, ka šis dokuments ir maza liecība par Reitera gaitām ārzemēs.

Liekas, ka Reiteris Vīnē, tāpat kā 1655. g. 3. novembrī viņa zviedru ķēniņiene Kristīna (kas katoļticībā bija pārgājusi Briselē 1654. g. 24. dec.), no jauna atklāti apliecināja savu pāreju katoļu baznīcā. Uz tādu otrreizēju, ja ne trešreizēju pāreju (spriežot, ka pirmā notika Jelgavā), šķiet, norāda Vīnes jezuītu ziņojums. Tajā lasām, ka 1665. g. 8. septembrī vai Dievmātes dzimšanas dienā Vīnes jezuītu profesu mājas (tagad Universitātes) baznīcā izdarīja ticības apliecinājumu „kāds luterticīgo mācītājs, viņa sieva, divi bērni un aukle” (Austrija, vol. 142, f. 106).¹ Grūti iedomāties, ka Vīnē 1665. g. septembrī bez Reitera, viņa sievas un divi bērniem būtu bijusi vēl cita luterāņu mācītāja ģimene līdzīgā sastāvā, kas pievērsās katoļticībai. Bet Reitera ģimenes uzturēšanos Vīnē apliecina Nunciija dokumenti.

Pašreiz nevar precīzi noteikt, cik ilgi Reiteris ar ģimeni palika Vīnē. Septembra beigās viņš bija nolēmis viens pats doties uz Romu pie Pāvesta Aleksandra VII (pāvests no 1655. g. līdz 1667. g. 29. maijam). Atstāt ģimeni Vīnē varēja būt dažādi iemesli, kā vēlais rudens laiks un grūtā pāreja pār Alpiem, vai arī līdzekļu trūkums. Atbalstīdams Reitera nodomu, Vīnes Nuncijs, Archibīskaps J. Spinola, iedeva Reiteram skaistu pavadrakstu jeb ieteikuma vēstuli, kuŗas melnraksts ir uzglabājies. Raksts izdots 1665. g. 28. septembrī.² Tajā ir Reitera vārds un uzvārds, dzimšanas vieta — Rīga, nodarbošanās: luterticīgo mācītājs 6 gadus Raunā. Īsta pase! Seko apraksts, kā viņš kļuvis par katoli. Protī, lasīdams ebrēju, grieķu, un hairētiķu grāmatas (salīdzini Braunsbergas jezuītu ziņojumu par atgriezta mācītāja valodām), ar dievišķās gaismas palīdzību atklājis Lutera maldus. Lai nu glābtu savu dvēseli no mūžīgās pazušanas, viņš kopā ar sievu atstāja dzimteni un tur esošos „treknos īpašumus”, un „abi vienprātīgi uzsāka īstās ticības ceļu”.

Bērni šeit netiek minēti, jo viņu ticību taču noteica vecāki. „Kā mums ziņots,” turpina Nuncijs savā ieteikuma rakstā, „Reiteris sprediķos un atklātos disputos zākājis (obiurgavit) luterāņu haireziju un sludinājis »svēto katoļu mācības patiesību». Saniknotie hairētiķi (sal. 26. septembra Nunciija rakstu bez Reitera vārda)³ to nevarējuši paciest un, nīstot ticību, sūtījuši kādu kareivi, kam vajadzējis nonāvēt kā Reiteru, tā viņa sievu. Ar nazi (cultro) viņš ievainojis Reiteru laulātajam pārim vaigus.”

To ievērojot, Nuncijs atzīst Reiteru par tik cienījamu personu, ka ar savu rakstu ieteic viņu visiem ticīgajiem — priesteriem un lajiem, un lūdz to laipni uzņemt, apdāvināt un dot atļauju brīvai kustībai turp un atpakaļ, atbalstot visos kristīgās mīlestības veidos un gaidot par to atmaksu no labā un visuvarenā Dieva, visu labumu žēlsirdīgā devēja.

Kā var spriest, Nunciija vēstulē Reitera pārejai katoļu baznīcā tiek norādīts viens vienīgs iemesls — viņa reliģiskā pārliecība. Domāju, ka šādu uztveri varēja ietek-

1 Skat. 2. piel.

2 Skat. 5. piel.

3 Skat. 3. piel.

mēt tikpat labi paša Reitera tā laika garīgā noskaņa un viņa piedzīvojumu atstāstījums, kā arī Nuncijs raksta mērķis un stāvokļa izpratne. Visi pārējie iemesli bija sīkumi, par kuriem neviens nevēlējās ne runāt, ne rakstīt.

Nav zināms, kad Reitera, apgādāts ar tādu rakstu, atstāja Vīni un devās uz Romu. Var domāt, ka savu ceļojumu viņš būs sācis drīz vien, tikko kā rekomendācijas vēstuli saņēmis, jo vēlajā rudenī un ziemā ceļojums pāri Alpu kalniem, tais laikos, diez vai bija iespējams. Ilgāki par mēnesi ceļojumam nevarēja arī ievilkties.

Neizdevās noskaidrot, kur Reitera Romā uzturējās. Iespējams, ka viņš apstājās vai nu Sv. Trīsvienības brālības svētceļnieku mājā (attiecīgie archīvi ir lielā nekārtībā, kopš tie pārvietoti Itālijas Valsts archīvā), vai arī ne visai sen dibinātajā katehūmenu mītnē pie Sv. Pantaleona baznīcas (arī šie archīvi pašreiz nav pieejami archivāra trūkuma dēļ).

Reitera ceļojums uz Romu ierosina vēl citu blakus jautājumu, un proti, vai, ticis pāri Alpiem, viņš bez vilcināšanās ir devies uz katoliskās ticības centru? Ceļš taču veda caur vairākām slavenām pilsētām un vietām. Vai Reitera varēja paiet garām, neapstājies, piem., Venēcijā, Padovā, Boloņā vai Florencē? Pēc līdzšinējām liecībām Reitera klātie Romā ir datējama ar 1666. g. februāra sākumu.¹ Trūkst ziņu par starplaika 4 mēnešiem. Tādu laika sprīdi varbūt varētu drusku saīsināt, ja pieļaujam, ka, ieradies Romā, Reitera tūlīt nebūs lūdzis pabalstu no Sv. Krēsla. Jādomā, ka pieklājības dēļ viņš kādu laiku būs atturējies no lūguma iesniegšanas un, Nuncijs un jezuītu ieteikts, būs nodibinājis sakarus ar baznīcas vadītājiem un mācītiem vīriem. Tā kļūst saprotami Romas dokumentu apzīmējumi par Reiteru kā par lielu literātu.² Tāda pat pieņēmuma ietvaros var pamatoti jautāt, vai Reitera Romā nesatikās ar karaļa Gustava Ādolfa meitu, tad jau bijušo Zviedrijas ķēniņieni Kristīnu, kas personīgo studiju ceļā bija kļuvusi par katoli 1654. g., atteikusies no troņa un kopš 1655. g. 19. dec. ar lielākiem vai mazākiem pārtraukumiem uzturējās Mūžīgajā Pilsētā. Viņas pili, tagadējā „palazzo Corsini”, bija ievērojama bibliotēka un mākslas darbu krātuve. Viņa labprāt pieņēmusi un atbalstījusi mācītus vīrus un konvertītus. Pazīstot ķēniņienes raksturu un ziņkāri un zinot, ka viņas draugi, sevišķi kardināli Acolīni (Azzolini) un Rospīlosi (Rospigliosi) atsaucās par Reiteru kā lielu literātu, nevar nedomāt, ka ķēniņiene Kristīna (atteikdamās no troņa, viņa bija paturējusi savu titulu) nebūtu varējusi interesēties par vīru, kas, ieradies no viņas zemes, varēja noderēt un arī būt par šķērsli viņas tā laika plānam atgūt Zviedrijas troni. Šādā sakarībā varēja arī rasties Reitera priekšlikums par latviešu valodas ieviešanu katoļu dievkalpojumos kā par līdzekli, lai atgrieztu pie katoļticības visu latviešu tautu.

Ķēniņienes Kristīnas bibliotēkas lielum lielā grāmatu daļa vēlāk nokļuva Vatikāna bibliotēkā un tur atrodas arī tagad. Par šīm grāmatām ir uzglabājušies vairāki katalogi, bet tie ir tik nepilnīgi, ka grūti izzināt, vai ķēniņienes grāmatu klāstā bija arī kāds Reitera raksts. Piemēram, testamenta izpildītāju sastādītajā katalogā pēc 2125 saīsināti ierakstītiem grāmatu nosaukumiem tiek atzīmēts, ka vēl atlikušas 57 grāmatas, kuŗu valodu sastādītāji nav sapratuši un tādēļ tās inventārā nav uzņemtas. Nav ierakstījuši arī dažu brošūru nosaukumus. Vai šādu neierakstītu grāmatu un brošūru starpā nevarēja būt kāda Reitera publikācija?

1 Skat. 6. piel.

2 Skat. 1. attēlu.

Ķēniņienes grāmatu katalogā ir ierakstīts *Evangelium S. Matthaei, lib. 10 Cod. ex Membr. 8. C. S. 116* (Inventario dei Mss. Regin. nr. 23) — negalvoju, ka šo apzīmējumu pareizi atšifrēju. Bet vai tas nevarētu būt arī Reitera 1664. gada Sv. Matēja evaņģēlija tulkojums vai izdevums? Bet kur un kā tagad tāds atrodams?

Labu daļu no ķēn. Kristīnas arhīva, kas bija novēlēts kard. Acolīni un vēlākos laikos pieredzēja dažādus pārvietojumus, 1925. gadā bija nopirkusi zviedru valdība. Pārpalikušā daļa, kas Zviedriju nav interesējusi, esot palikusi Itālijā un atrodoties Ankonas pilsētas tuvumā (J. Bignami Odier — *Le fonds de la reine à la bibliothèque Vaticane*, 1962). Ķēniņienes vēstulū publicējumā minēto personu starpā Reitera vārds nav sastopams, un būtu arī veltīgi cerēt, ka tas būtu atrodams dažādo baronu izdevumos.

Apsveicot Reitera attiecības pret Kristīnu, nevar pilnīgi atmett varbūtību, ka, dodoties uz Romu, viņam nebūtu bijis nodoma iestāties ķēniņienes dienestā. Tiesa, tas nenotika, jo ķēniene bija nevalīga, gatavodamās braucienam uz Stokholmu, lai atkal nosēstos sava tēva tronī. Par to rakstīja Pāvests savā dienas grāmatā: "Hierì o . . . di notte partì da Roma per Sto. la Regina di Svezia con 42 e 5 di altri" (Bibl. Vat. Chigi. Pāv. Aleks. VII Dienas grāmata, f. 773 — 1666. g. 23. maijā). Latviski: „Vakar vai naktī izbrauca no Romas uz Sto([kholmu] Zviedrijas ķēniene ar 42 un 5 citiem”.

Romā par Reiteru oficiāli runāja Ticības Izplates (Prop. Fides) kongregācijas locekļi savā 1666. g. 8. februāra sēdē. Žēl, ka uzietajam sēdes protokolam nevar atrast informātīvos dokumentus. Iespējams, ka tādi palika pie Reitera lietas izklāstītāja kard. Rospīlosi, vēlākā pāvesta Klementa IX. Minētajā sēdē kardinālis teica, ka Vācijas (tas ir — Vīnes) nuncijs savā vēstulē stipri ieteicis Reiteru no Rīgas, kas agrāk bijis sprediķotājs (mācītājs) Livonijā un tagad atgriezies pie svētās ticības un ieradies Romā personīgas padievības dēļ. Viņš lūdzot kādu atbalstu. Sēdes dalībnieki nolēma, ka par tādu lietu jārunā ar Pāvestu. Un Pāvests Aleksandrs VII 1666. g. 10. februārī nolēma, ka Reiteram jādod 850 skudi kā dāvana, liekas, no šīs kongregācijas kases (Arch. Prop. Fid., Acta v. 35, anno 1666, f. 43).¹ Pie tādas ievērojamas summas (ko var labāk novērtēt, ja piemin, ka viena audzēkņa uzturs šīs kongregācijas kollēģijā gada laikā izmaksāja ap 10 skudu), Pāvests vēl dāsni pielicis no saviem personīgajiem līdzekļiem, kā to norāda sekojošā gada 4. jūlija kongr. sēdes protokols (v. 36, f. 154). Ja tomēr ievēro, ka Reiteri bija ģimenes cilvēks un trimdinieks, tad viņa stāvoklis nebija viegls. To labi izprata Ticības Izplates kongregācija un 1666. g. 13. februārī rakstīja Vīnes nuncijam,² ka uz turieni atgriežas Reiteri no Rīgas . . . , kas ar savu uzvedību Romā apstiprinājis labos ieskatus par sevi, kuŗu dēļ viņu bija ieteicis Nuncijs. Kongregācija tādēļ savukārt ieteica Reiteru Nuncijam un lūdza, lai izgādā viņam no karaļa kādu vietu, kas dotu cienīgu iztiku, lai viņš ne tikai drošāki turētos katoļticībā, bet, cik tas iespējams, arī to izplatītu. Tādas cerības uz karali (nezinu, Austrijas vai Polijas) arī pavedina uz domām par iespējamo Reitera cerību iekļūt Kristīnas dienestā.

Cik svarīgs bija tāds ieteikums Nuncijam no Tic. Izplates kongregācijas viedokļa, to pierāda tajā pat dienā un par to pašu jautājumu Nuncijam rakstītā kongregācijas sekretāra privātā vēstule, kuŗas melnraksts ir izsūtīto rakstu grāmatā. Cita starpā te ir teikts, ka Reiteri pats Nuncijam izstāstīšot, cik lielu laipnību viņam

1 Skat. 6. piel.

2 Skat. 7. piel.

Pāvests parādījies. Bet ja nu Pāvests kādu godina un par to rūpējas, tad bija jāsaprot, ka Nuncijam kā Pāvesta pārstāvim bija jādara tāpat. Kā vēlāk redzēsim, Nuncijs to bija labi sapratis. Sekretārs vēl piemin šai vēstulē, ka Pāvests ļoti priecājies par Reitera pāreju katoļticībā (Lett. circa il Settecentone, 1665 — 8. v. 50, f. 68—9).¹

Šī privātrakstura vēstule vedina uz domām, ka Pāvests varēja pieņemt Reiteru privātaudienē, par ko tomēr nevaru pārliecināties pēc Pāvesta dienas grāmatas, kas rakstīta ar dažādiem saīsinājumiem un zīmēm, pie kam vēl papīrs tagad ir tā nomelnējis, ka bez speciālām studijām tekstus nevar atšifrēt.

Vīnē Reiters atgriezās ap 27. martu (tas nozīmē, ka ceļu no Romas uz Vīni viņš veica apmēram 40 dienās), jo tādā datumā Nuncijs rakstīja Vatikāna Valsts sekretāram, ka „kungs Jānis Reiters . . .” ir kļuvis ne vien par evaņģelija, bet arī par Pāvesta padievības tauri. Pāvestu viņš cildina bez mitēšanas. Tāpēc varot cerēt, ka daudzi citi sekošot pa viņa pēdām. Vēstules turpinājumā Nuncijs solās gādāt par Reiteru, lai viņš ar jo lielāku dedzību varētu darboties katoļu lietas labā (Germ. v. 180, f. 203. Lett. di Mons. Nunzio di Vienna).²

Nav bijis laika noskaidrot, kādēļ Tic. Izpl. kongregācijas 1667. g. 4. jūlija sēdē kardinālis Paloti (Palotti), referēdams par jaunu Reitera lūgumu pēc pabalsta,³ nemin vairs Vīnes, bet Polijas Nunciju un apgalvo, ka tieši pēc pēdējā ieteikuma kongregācija ir piešķirusi Reiteram pabalstu. Iespējams, ka agrākais Vīnes Nuncijs bija pārvietots uz Poliju. Nevar archivā sameklēt arī šī Nuncijs ziņojuma oriģinālu, ir tikai tā atreferējums sēdes protokolā. No tā dabūjam zināt, ka rīdzinieks J. Reiters bijis Viļņā un tur bijis civiltiesību profesora vietā pie jezuītu vadītās karaļa Stefana Batorija dibinātās Universitātes. Bet tā kā ar šīs vietas algu nevarējis ne pats iztikt, ne uzturēt ģimeni, tad lūdzis Nunciju, lai tas izgādā no Tic. Izplates kongregācijas kārtēju papildalgu. Nuncijs ne tikvien apstiprinājis Reitera lielo vajadzību, bet vēl piebūris, ka Reiters atbalstāms arī cita svarīga iemesla dēļ, proti, viņš kā slavens konvertīts varot labi ietekmēt ne vien pašas Viļņas hairētiķus, kas esot vairāk kā puse no pilsētas iedzīvotājiem, bet arī daudzo sektu piekritējus, kas lielā skaitā apmeklējot Viļņu kā valsts galvas pilsētu.

Nevar zināt, kādēļ tādu Nuncijs prātojumu kongregācijas locekļi pietiekami nenovērtēja. Lēmumā un sevišķi kongregācijas sekretāra atbildes rakstā Nuncijam skaidri teikts, ka Tic. Izplates kongregācija nav dibināta, lai maksātu kārtējas algas konvertītiem. Tāpēc lai Nuncijs aprunājas ar Viļņas bīskapu (Al. Sapiēha, 1667 — 1671) un sagādā Reiteram tādu darbu (titulu), par ko kongregācija, saskaņā ar saviem statūtiem, varētu atbalstu izsniegt. Tad kongregācija to labprāt darīs. Bet tagad kongregācija lūgs no Pāvesta kādu ārkārtēju pabalstu.

Par tādu lēmumu kongregācijas sekretārs informēja Nunciju 1667. g. 9. jūlijā ar savu vēstuli (Lett. circa il Settecentone. Polonia v. 50, f. 83/4).⁴

Jaunais Pāvests Klements IX (ievēlēts tā gada 20. jūnijā, miris 1669. g. 9. dec.) bija iepazīstināts ar Reitera lūgumu 14. jūlijā un tūlīt nolēma piešķirt no kongregācijas kases vienreizējam pabalstam 50 skudus. Nekas nav teikts, vai Pāvests no savas puses kaut ko ir pielicis, jeb nekā. Šinī audienē Pāvests bija plaši informēts

1 Skat. 8. piel.

2 Skat. 9. piel.

3 Skat. 10. piel.

4 Skat. 11. piel.

kā par pagājušā gadā Reiteram dāvinātajiem 850 skudiem, tā par Pāvesta Aleksandra VII vēl lielāku personīgu piedevu (Udienza di Nostro Signore, v. I, 1666—1679, f. 12).¹

Klementa IX biografi ziņo, ka viņš savā pirmajā pāvestības mēnesī bijis ļoti devīgs. Izdalījis pabalstos un dāvanās 600.000 skudu. Ja tā, kā gan lai iztulko relatīvi tik mazo pabalstu Reiteram? Jautājums kļūst vēl noslēpumaināks, ja ievēro, ka pēc šī datuma Vatikāna arhīvos vairs nevar sameklēt nevienu ziņu par Reiteru. Vai būtu jādomā, ka vēlākie dokumenti pārvietoti uz inkvizīcijas arhīvu?

Par Reiteru kā civiltiesību profesoru Viļņā, bez minētā sēdes protokola, citus dokumentus neizdevās atrast. Tomēr kā jezuītu arhīvi, tā St. Zaluska Polijas jezuītu vēsture² šo jautājumu drusku apgaismo. Viļņas Universitātē Baznīcas un civiltiesību fakultāti 1642. — 1644. g. nodibināja magnāts Levs Sapieha. Katrai nozarei bija paredzēti 2 profesori. Baznīcas tiesības mācīja jezuīti, kuņģiem, kā ordeņa piederīgajiem, no dibinātāja noguldītās summas procentiem gada laikā maksāja katram pa 180 poļu zlotiem. Civiltiesību profesoriem vajadzēja būt lajiem, un viņu gada alga bija 937,5 zloti. Civiltiesību fakultāte labi attīstījusies pirmajos 10 gados, un profesori izdevuši vairākus ievērojamus darbus. Tad nāca kazāku un krievu iebrukumi Lietuvā un arī Latvijā. 1655. gadā Viļņu ieņēma krievi un nonāvēja apmēram 25.000 iedzīvotāju. Pilsētas ugunsgrēkā nodega arī akadēmijas ēkas. Universitātes evakuācijā bija zudusi liela daļa no bibliotēkas. Protams, tika izpostīti visi Universitātes īpašumi.

Civiltiesību fakultāte atsāka darbu tikai 1667. gadā. Līdzekļu trūkuma dēļ tikko varējuši uzturēt vienu profesoru. Jezuītu dokumentos Romā un arī Zaluska grāmatā nav minēts šī profesora vārds. Bet pēc Nuncijsa ziņojuma minētajā protokolā tam vajadzēja būt mūsu Reiteram. Pieejamā Belinska Viļņas Universitātes vēsturē (3 sējumi) Reiteris nav minēts. Tas, laikam, nozīmē, ka viņš tur ilgi nebūs palicis un arī neatstājis pēdas. Vienīgā ziņa, kas kaut ko vairāk atklāj par Reiteru kā profesoru, ir tā, ka atjaunotajā civiltiesību fakultātē iestājies prāvs studentu skaits (iustus auditorum . . . numerus) (Lith. 40, f. 381 b).

Latviešu autoru darbos par Reiteru teikts, ka viņš bijis par civiltiesību profesoru Francijā. Neesot zināms, kur un kad.

Ievērojot viņa uzturēšanos Viļņā un zinot, ka Francijas jezuīti tai laikā vadīja Lorēnas hercoga Universitāti Pont-à-Mousson (Mussipontana), kuņģa bija kā tiesību, tā medicīnas fakultāte, varētu domāt, ka Reiteris būs devies uz turieni, bet publicētās grāmatas par šo universitāti (Eug. Martin, G. Gavet)³ tādu hipotēzi neapstiprina. Un tad — nav jau arī zināms, kādas pakāpes profesors Reiteris bija, ko mācīja. Ja bija tikai kāds palīgprofesors, tad viņa vārdu profesoru sarakstos velti meklēt. To varētu atklāt tikai rūpīgi izpētīti arhīvi, ko, varbūt, varētu izdarīt tautieši Francijā.

Tāpat jaunus pētījumus un meklējumus prasa Reitera lūgums pāvestam Aleksandram VII par latviešu valodas ievēdi katoļu dievkalpojums. Ar tādu līdzekli Reiteris esot solījis atgriezt pie katoļticības visu latviešu tautu.

Par šo jautājumu nav pilnīgas saskaņas Reitera biografu starpā. Vieni saka, ka tādu lūgumu Reiteris esot iesniedzis, kad bija Romā (Blese), citi norāda uz laiku,

1 Skat. 12. piel.

2 *Jezuici w Polsce*. 1 — 5, Lwów 1900 — 1906.

3 Eugène Martin, *L'université de Pont-a-Mousson (1572 — 1768)*. Paris 1891.

G. Gavet, *Diarium universitatis Mussipontanae (1572 — 1764)*. Paris — Nancy 1911.

kad viņš uzturējās Polijā (B. Jēgers). Acīmredzot, avotā, no kuŗa tāda ziņa ņemta — šķiet paša Reitera rakstītais iesniegums Zviedrijas karalim, lai attaisnotu savu rīcību arī no katoļa puses — nav pārāk lielas skaidrības. Un to var saprast tā, ka viņam bija izdevīgāk neieļauties sīkumos par lietu, par kuŗu vajadzēja taisnoties. Lai kā, Vatikānā tādu Reitera lūgumu līdz šim nevarēju atrast. Un tā šis daudzējādā ziņā tik interesantais jautājums pagaidām paliek bez atbildes. Tomēr nevar nepiebilst, ka tāda veida prasība Pāvestam nebija nekas neparasts. Ap 1660. gadu to dažādi centās ierosināt Maincas kurfirsts no Vircburgas un Vormsas katoļu bīskaps Jānis fon Šēnborns (von Schönborn), to darīja arī vēl citi (L. v. Pastor, Pāvestu vēsture, XIV, 411). Roma to ne tikai nepieņēma, bet vēl ieteica Vācijas Nuncijsam līdzīgu lūgumu iesniedzēju gan laipni uzklaust, tomēr neko nesolīt un nekādā veidā neatbalstīt. Ievērojot to, iespējams, ka Nuncijs vai kāds cits, kam Reitera savu prasību nodeva (ja tāda bija uzrakstīta), to tālāk nevirzīja, un tā tā aizgāja bojā.

No otras puses, Reitera, nesapņemdams vēlīgu atbildi, uzskatīja to vēlāk par formāli noraidītu, kas, protams, viņu stipri sāpināja. Mums tomēr jāzina, ka Pāvests latviešiem nevarēja piešķirt to, ko liedza vāciešiem un citiem. Un tas arī Reiteram bija jāsaprot vēl pirms pārejas katoļticībā. Tādēļ, varbūt, Zviedrijas karaļa priekšā Reitera ar šo Aleksandra VII noraidījumu varēja sevi kaut kā attaisnot (teikdams, ka būtībā vienmēr bijis luterticīgs), bet vēsturiski tas met uz viņa morālo stāju tumšu ēnu. No otras puses, tādu secinājumu mēs nedrīkstam bez ierobežojuma pieņemt, jo bez šaubām jāatzīst, ka Reitera atkrišanai no katoļticības, atgriežoties savā agrākajā luterticībā, būs bijuši vairāki iemesli, kuŗus varam tikai daudz maz pamatot iedomāties.

P I E L I K U M S.

Izraksti no Vatikāna archīva dokumentiem.

Saīsinājumi.

- ARSJ. = Archivum Romanum Societatis Jesu (Jezuītu biedrības centrālarchīvs Romā)
 Arch. Prop. Fid. = Archivum S. Congregationis De Propoganda Fides (Ticības Izplates Kongregācijas archīvs)
 Arch. Vat. = Archivum Vaticanum (Vatikāna archīvs)
 Germ. = Germania (Vācija)
 Lith. = 1) Lithuania (Lietuva)
 2) ARSJ. Lithuania. Historia (Jezuītu biedrības centrālarchīvs Romā. Lietuvas nodaļa. Vēsture)
 Nunz. = Nunzio (Nuncijs), Nunziatura (Nunziatūra).

1. ARSJ. Lith. Historia, vol. 41, fol. 1.

Annales Collegii Braunsbergensis Soc. Jesu
Anno Domini 1665.

[Uz malas ar citu roku:]Rursum relapsus est et Apostata vir, Rigam aufugiens.
[Teikts, ka šinī gadā no hairezijas atgriezti 37.] Quos inter Praedicans quidam non indoctus, et hebraici, graeci, aliorumque Septentrionalium idioma-
tum probe gnarus, opimorum beneficiorum, nec infimae apud suos notae, singulari quodam S. Spiritus instinctu, relicta spe certissima ulterioris promotio-
nis, spretisque largissimis promissis, domum, agros, amicos, et si quod carius habuit in Livonia relinquens una cum uxore et prole gemina Brunsbergam advo-
lavit, et in nostro templo eiurata haeresi, sese suaque omnia Catholicae ecclesiae mancipavit.

Salīdz. faksimilu 12. un 13. lapp.

2. ARSJ. Austria. Historia 1658—1666.
vol. 142, fol. 106.

Numerus eorum, qui per Patres Soc. Jesu Provinciae
Austriae ad fidem catholicam conversi sunt Anno 1665.

... Paulo post [tomēr nav datuma ne iepriekšējam, ne sekojošam] Praedicans unus cum duobus liberis, uxore atque amita, quorum fidei professioni templum ipsius Domus Professae decretum, et Virginis Sanctissimae Natalis.

3. Arch. Vat.
Nunz. Germaniae, vol. 179, fol. 127 b.
Lettere di Mons. Nunzio di Vienna,
1665, tom. 2.

[Vīnē, 1665. g. 26. septembrī.]

E' stato illuminato anco un Predicante Suezese Litteratissimo à palesare, ch'i seguaci di Lutero falsificavano in molti passi con erronee interpretazioni la Sacra Scrittura, onde convinti anco in una disputa gl'Heretici, nè potendo diffendere più con la ragione la loro malvagità, valsero sostenerla con l'armi, dando molte ferite in faccia al Predicante, et alla moglie, che son qui così maltrattati comparsi ad abiurare gl'errori di si perfida setta, con l'attestationi necessarie del fatto di PP. Gesuiti, che risiedano in Bamberga.¹

¹ Bromberga, poliski Bydgoszcz (Domus Prov. Poloniae Minoris). Vatikāna valsts sekretārs tanī laikā bija kardinālis Kidži (Chigi), nuncijs Vīnē — Laodiceas titulārarchibiskaps Spinola.

ANNUS COLLEGI BRUNSBURGENSIS SOC. 1851.

Annus Domini 1851

Collegium Brunsvurgense Societatis F. E. S. I. numeravit hoc anno Personas 42. è quibus
duo Theologiae speculative, unus Sacrae Scripturae et Controversiarum Duo agnum con-
suetudine, unus Philosophiae, quinque humaniorum Scholarum Professores Duo item O-
poriani, tres Missionarii Regionarum, reliqui cum Scholasticis Theologis res familiaris
Administrati. Omnes Di, Celsitumq; Beneficio obno et incolomes, qui pro duo Seta et
conditione Solis Societatis officis egregie vacantes, domi Serenam cum pace tranquillita-
tem, in solis fontem cum herens pietatem, in civitate piodem desideratam suorum
Metamorphosim, ita Sclerita emere, ut tam felici ex clausula primi Scauli, Saurigiana
Secundi licet ominari auspicio. Atq; ut imprimis Odiamur ab his, quos Haereticus Lu-
theri Caluiniq; turba. terra errorum nube involvat. Apertorum industria debetur, quod
Primum plerumq; ex continuo cum Haereticis viti et commercio. Sauritum, et iam longis tempore

magis in dies gliscerent. Haereticæ prædicatio pestifera, hoc ædum amplexificandæ ex parte
 ritus, ex Catholice veritatis argumentis convicti, cum Sr. Atholiciis Lugehice luci aures
 et oculos aperuerint. Quod inter Prædicans quidam non indoctus et Hebraici, Graeci, Quædam religio
 aliorum Septentrionalium Edonatum probe gnarus, opinorum Bengelicorum, nec minus est e-
 apud suos nota, singulari quodam et Spiritus instinctu, relicta spe corrigenda utronis
 promotionis, spiritibus longissimis promissis, domum, agrorum, amicos, et siquid carius ha-
 buit in Sualia relinquens una cum uxore et prole gentium Brunstoyam aduolavit, et
 in nostro templo eivata heresi, sese magis omnia Catholica Ecclesia mancipavit.
 Huc non invenit quoddam suaves aduersionem, qui religiose hostrom conuersionis-
 ne et plis collegiis, plurimis circa suam sectam dubis agnatis, eo denig flexere
 mentem, ut nisi potentes somnum accepissent ingenia peritiam blandicia, proximi regno
 Diu omnes uidebantur. Sed nec minus ad Roma Tribunalia laboris imponum.
 Plurima et supra volupstatibus ecclesie, in quo plurimis annis iam pæne constructuerant ædifici:
 ita denum blandissimas illis mentium Symples, domine sublecorunt rationi, ut ex suppon
 suam exercebantur consuetudinem, et matrimoniali sede postlabita, uagis amonibus gluo-
 re nouo coram consensu debito Sacramento, sese Deo, coniugibus solis restituerint.
 Oditia cum inter cives, tum vel maxime coniuges inter composita, et multis annis

4. Arch. Vat. Nunz. Germ. vol. 33.
Lettere del Secret. al Nunzio di Vienna.
fol. 252.

[Romā, 1665. g. 17. okt.]

[Valsts Sekretārs, atbildēdams uz nuncijs ziņojumiem, saka, ka pāvests priecājas kā par Cel Dievmātes brīnumiem, tā vispāri par Dievmātes iespaidu mācītāju atgriešanās.]

E' perche la Stà. S. hà udito anche con molta attenzione quel più, che ella rappresenta in evento della conversione d'altri, e singolarmente de Predicanti, che sono quelli, che guidano infiniti popoli alla perdizione eterna . . .

5. Arch. Vat.
Nunz. di Vienna, vol. 27, fol. 10.
[Vēstuļu melnraksti]

Commendatitiae pro Julius Spinola etc. Discedit è Civitate Viennae Joannes
haeretico converso. Reuter Rigae apud haeticos natus ad Sacra SS. Apostolorum Petri et Pauli limina visitanda, Lutherana haeresi educatus, munus Praedicantis Ronneburgi per sexcennium exercuit, sed cum peculiare ac praecipuum Dei Opus sit, animas a tenebris ad lumen, ab errore ad veritatem, ab infidelitate ad fidem reducere, libris haebraicis, graecis ac haeticis per ipsum lectis, Divino lumine adiuvante Lutheri fallacias, falsasque doctrinas detegit. Enimvero patria relictas, bonisque ibidem pinguissimis, se, suamque uxorem ab orthodoxa fide aberrantes, ac proinde gravissimo salutis eterne dispendio obnoxios, ad certam tutamque fidei viam revocavit, unanimiterque ipse, et uxor, omnes haereses abiurarunt, ac detestati sunt, quinimò in publicis concionibus ac disputationibus /: ut Nobis relatum:/ Lutheranam haeresim obiurgavit, Sacro Sanctae fidei Catholicae veritatem fatendo, quam ob rem indignati haetici in odium fidei miserunt quemdam militem, ut ipsum et uxorem interficerent, qui denudato cultro in ipsius et uxoris facie cicatrices inflixit. Nos autem ipsum dignum censuimus Nostris praesentibus litteris concomitari, omnibus Christifidelibus tam ecclesiasticis quam saecularibus in Domino Commendamus, rogantes, ut illum benigne excipiant, elemosinisque subveniant, eundi et redeundi liberam facultatem faciant, omnibusque charitatis officiis largissime prosequantur, centuplicem a D.O.M. omnium bonorum largitore mercedem consecuturi.

Dat. Viennae
28 septembris 1665.

6. Arch. Prop. Fid.
Acta, vol. 35, anno 1666.
fol. 43.

[Ģenerālā kongregācijas sēde notika kongregācijas
mājā 1666. g. 8. februārī.]

Relatio Emi. Respigliosi.

Nr. 38. Mons. Nuntio di Germania raccomanda efficacemente con sua lettera Reuter di Riga già Predicante in Livonia, et hora essendosi convertito alla Sa. Fede se n'è venuto in Roma per sua divotione supplica di essere sovvenuto.

Rescriptum.

Cum Sanctissimo.

Die X-a febr. 1666.

Sancitas Sua mandavit ut dentur 8to. quinquaginata
(850) titulo eleamosinae.

7. Arch. Prop. Fid.
Lettere circa il Settentrione
cio è: Anglia, Dania, Hibernia,
Moscovia, Polonia, Ruthenia,
Scotia, Svetia, Tartaria minore,
del anno 1665—68. Vol. 50.

POLONIA.

Prussia
fol. 68—9.

A Mons. Nuntio di Germania
13 febbraio 1666.

Se ne torna a' cotesta volta Reuter di Riga già Predicante in Livonia, et hora convertito alla Religione Cattolica, e come che di esso si hanno uniformi riscontri delle sue buone qualità anche dalla lettere di V. S., e che nel tempo, che è dimorato in Roma ha con i suoi lodevoli diportamenti confermato la buon opinione, che di lui s'haveva, per il che è stato riconosciuto con particolar dimostrazione della Sta. di N. Sre. e dalla Sacra Congregatione abbracciano volentieri questa l'occasione d'accompagnarlo con questa lettera, che servirà a V. S. per un'attestatione della stima, che si fa di Lui, e del gradimento, che l'EE. loro riceveranno dalla cortese assistenza, che da V. S. gli sarà prestata singolarmente in procurargli da cotesta Mtà. qualche impiego, conforme allo stato suo, con cui possa onorevolmente mantenersi, per dargli maggiormente animo di perseverare costantemente nella verità, che hà abbracciata, e di promuovere per quanto gli sarà permesso gli interessi della Santa fede, dove se gliene scopriranno le congiunture, con che me le offro . . .

8.

Al medesimo il di medesimo.

Attribuisco à singularissimo favore ogni volta, che V. S. Illma. prende occasione di comandarmi, conservandosi in me un vivo desiderio di servirla, particolarmente in quelle cose, che sono proprie del zelo, e della pietà di V. S. Illma., come è stata la raccomandatione, che si è compiaciuta di farmi della persona del Signor Reuter di Riga già Predicante in Livonia, et hora convertito alla Religione Cattolica. Intenderà V. S. Illma. da lui medesimo le dimostrazioni d'affeto, con che è stato riconosciuto dalla Stà. di N. Signore la sua santa resolutione, et anche da questa Sacra Congregatione, la quale sicome hà sommamente gradito questo suo buono proposito, con speranza che sia sempre in esso per continuare, così anche non lascia di raccomandarlo alla di Lei protetione, come ella vedrà dalla lettera, che la medesima Le scrive, et io benchè ciò lo stimi affatto superfluo, vi aggiungo la mie suppliche, accertandola della obligatione, che imponete per questa causa ne terrò a V. S. Illma., che può essere certa di favorirmi sempre, che si compiacerà di honorarmi con suoi commendamenti, mentre perfine le bacio etc.

9. Arch. Vat.

Germania 180. Lettere di Mons. Nunzio di Vienna,
vol. 1, 1666, fol. 203.

[Raksta Vīnes nuncijs Vatikāna Valsts Sekretāram.]

Il Signore Gio. Reuter se già fù Predicante luterano, hoggi è divenuto tromba non meno della fede evangelica, che della pietà di N. Sre. e della gratie di V. Paternità; esaltandola con le voci incessanti d'un ossequioso conoscimento, è così la speranza d'invitar molti altri al fonte della Salute, e delle misericordie Pontificie. Accudirò io al buon proposito di questo soggetto, acciò con tanto maggior ardore egli s'adoperi nell'estirpatione dell'eresie à gloria di Dio, e della Religione Cattolica, con che fò a V. Eza. Rma. Servo humilissimo . . .

Giulio Arcivescovo di Laodicea.

mp.

Vienna, 27 marzo 1666.

10. Arch. Prop. Fid.
Acta anni 1667.
Vol. 36., fol. 154., nr. 29.

[Kongregācijas ģenerālsēde notika 1667. g. 4. jūlijā.]

Relatio Emi. Palotti.

Mons. Nuntio di Polonia per le di cui raccomandationi si compiacque l'ecce-
lenze Vostre di dare una elemosina di 850: l'anno passato à Giov. Reuther
Riga della provincia di Livonia, il quale da Predicante Lutherano molto celebre
abbracciò la Religione Catholica, e la sa:me: di Alessandro lo sovveni con sus-
sidio reguardevole; scrive che essendo egli ritornato in quelle parti ha ottenuto
nell'Accademia di Vilna la lettura del Jus civile; mà perche gli emolumenti di
questa non sono sufficienti al mantemimento proprio, e della Sua famiglia è
ricorso a lui perchè supplichi la S. Congregatione di qualche sussidio annuo.
Aggiunge egli petranto, che oltre essere vero il suo gran bisogno, potrebbe
giovar assaissimo nelle cose della religione cattolica in quella città dove hà
grandissimo credito e vi concorre infinità di heretici di tutte le sette dà quali è
anchè habitata maggior parte di essa.

Rescriptum.

Conqueratur modus et titulus ad effectum concedendi subsidium petitum
iuxta instituta Sacrae Congregationis, et scribatur Nuntio pro informatione,
audito episcopo Vilmensi. Interim secretarius cum Sanctissimo pro subsidio
extraordinario.

11. Arch. Prop. Fid.
Lettere circa il Settentrione
Polonia.
Vol. 50., fol. 83—84.

Polonia, 1667.

A Mons. Nuntio di Polonia

9 luglio 1667.

Non essendo istituto di questa S. Congreg. di dar provisioni annue à quelli,
che si convertano alla Religione Cattolica, non suole la medesima sodisfare al
desiderio di Gio. Reuther Riga rappresentato con la lettera di V. S., è ben vero,
che quando vi fusse qualche titolo secondo l'istituto dalla medesima S. Con-
gregatione da poterlo sovvenire, volentieri vi condescenderebbe. Potrà per tanto
V. S. doppo haverne anche inteso il parere di Mons. Vescovo di Vilna, sug-
gerirne la maniera, et in tanto non si lascerà di raccomandarlo alla Stà. di Nro.
Sign. per qualche sussidio straordinario, e del seguito ne sarà avvisato, con che
me le offero, e raccomando.

12. Arch. Prop. Fid.
"Udienze di Nostro Signore",
vol. 1. (1666—1679), fol. 12 b., 13.

Audientia Santissimi
habita die 14 julii 1667.

Nr. 4. Mons. Nuntio di Polonia, per le di cui raccomandationi la Congregatione diede l'anno passato à Gio: Reuther Riga della Provincia di Livonia da Predicante Lutherano venuto alla fede cattolica un'elemosina di 850 con l'approvazione della Sa: di Papa Alessandro, che anch'egli vi concorse con un'altro sussidio maggiore — ha significato, che essendo egli ritornato in quelle parti havea ottenuta nell'Accademia di Vilna la lettura del Jus Civile: mà perchè gl'emolumenti di questa non erano bastanti al mantenimento proprio, e della famiglia, ha supplicato di qualche provisione annua. La Congregatione però, sicome ciò non è Istituto suo, hà risposto che si cerchi qualche titolo proprio di Lei, che l'havrebbe sovvenuto e mi ha imposto d'intercedergli da V. Stà. qualche elemosina.

Rescriptum.

Sanctissimus mandavit elargiri Oratori scuta quinquaginta
pro eleomosyna pro una vice tantum.

JOHANN REUTER ALS KATHOLIK IM LICHTE DER KATHOLISCHEN
DOKUMENTE (1665 — 1670?)

Der Verf. schildert auf Grund der dokumente der Vatikanischen Archive eine Zeitspanne aus dem Leben des lettischen Literaten und ev.-lutherischen Pastors Johann Reuter (1665 — ung. 1670), als er zum katholischen Glauben übergangen war und sich in Deutschland, Österreich, Italien, Polen und, wie es scheint, auch in Frankreich aufhielt.

PAR JĀŅA REITERA IESPIESTIEM DARBIEM

1. Pēc tam, kad doc. Jānis Straubergs šī gadsimta 30-os gados Stokholmā bija atradis ziņas, ka Jānis Reiteris, jāspriež, bijis latvietis, sākās arī Reitera darbu meklēšana. To darīja Straubergs pats un skubināja arī citus, jaunākas paaudzes filologus, nākt talkā. Kuņus Reitera darbus viņam bija izdevies uziet, par to ziņa bija gaidāma viņa gatavotā monografijā par šo 17. gs. autoru.¹ Tā, Strauberga agrās nāves un, droši vien, vēl citu nelabvēlīgu apstākļu dēļ, nav varējusi nākt klajā.²

Stokholmas archīvu materiālus ar ziņām par Reiteru trimdas gados tika pētījis Ansis Kurmis, Eduards Pētersons, Benjamiņš Jēgers un Edgars Dunsdorfs. Nesen, Archīvā 9 (Melburnā 1969), publicēts plašs Dunsdorfa un Jēgera pētījums *Jāņa Reitera dzīve avotu gaismā* (45 — 72).³ Analizējot dokumentu liecības, tur koriģēts ne viens vien Strauberga (un tamlīdz viņa sekotāju) uzskats par Reiteru. Rakstā skarti arī jautājumi par viņa literāriem nopelniem un viņa iespiesto darbu eksemplāru likteņiem (54 sk. un 64 sk.).

2. Straubergs pats bija uzzinājis,⁴ ka kāds Reitera *Oratio Dominica* 1675. g. izdevuma eksemplārs glabājas Vācijā, Greifswaldes universitātes bibliotēkā. Kādā sarunā (šķiet, ap kādu 1938. g.) viņš ieminējās, ka cerot dabūt rokā šīs grāmatas tekstu fotografijas. Ka tās viņš bija ieguvis jau priekš 1944. g. rudens, liecina fakts, ka viņš šos attēlus demonstrējis studentiem savās lekcijās Latvijas Universitātē 1945./46. māc. gadā.⁵ Kā redzams no J. Upīša liecības (turpat), jau tad Straubergs, acīmredzot pēc *Oratio Dominica* fotokopiju iegūšanas, pats bija atmetis uzskatu, it kā būtu bijis arī vēl kāds šīs grāmatas Lībekas izdevums.

Greifswaldes eksemplāram jābūt bez veltījuma Lībekas rātei, jo J. Upītis rak-

1 Savu nodomu publicēt par Reiteru savāktos materiālus J. Straubergs apliecinājis arī savā 1939. g. rakstītā vēstulē Ēvaldam Kūram (Kühr), sal. pēdējā grāmatu *Alte finnische Drucke in der Universitätsbibliothek Greifswald*, Greifswald 1939, 36. lpp. (*Über Johann Reuter, ... erhalte ich in letzter Stunde von Herrn Stadtbibliothekar J. Straubergs in Riga sehr aufschlussreiche Mitteilungen ... Herr Straubergs hofft, sein Material demnächst publizieren zu können.*)

2 J. Strauberga manuskriptiem par vecāko latviešu literatūru tagad vajadzētu būt Latvijas Zinātņu Akadēmijas Fundamentālās bibliotēkas archīvā, sal. J. Niedre, *Latviešu literatūra* 1, Rīgā 1952, 75, 84. — 86. piez.; *Latviešu literatūras vēsture* (Zinātņu Akadēmijas izdev.) 1, Rīgā 1959, 378, 1. piez. (J. Upīša rakstā *Literatūra 17. gadsimtā*).

3 Turpmāk: Arch. 9.

4 Iespējams, ka no M. Perlbacha (Perlbach) darba *Versuch einer Geschichte der Universitätsbibliothek Greifswald*, 1882, 50 skk.

5 J. Upītis, turp. 379, 2. piez.

sta,⁶ ka ir atrasts kāds (t.i., tikai viens pats!) eksemplārs ar šādu dedikāciju. To, kā zināms, uzgāja Jēgers⁷.

Tā kā J. Upītis minētajā rakstā gan norāda, ka Straubergs savās lekcijās sniedzis dažus jaunus (t.i., līdz tam nepublicētus) datus par Reiteru, bet nemin neviena cita darba, ko Straubergs studentiem būtu demonstrējis⁸, tad jāsecina, ka citus viņam nebija laimējies atrast. Straubergam gan vajadzēja būt pieejamai Reitera 1656. g. disputācijai (skat. zemāk 10. §); stāv prātā arī, ka šī raksta autoram ap kādu 1943. g. bija ar viņu saruna par Tallinā uzieto Reitera 1654. g. disputācijas eksemplāru.

3. Būdams jau Zviedrijā, šī raksta autors tika ar Lundas univ. bibliotēkas starpniecību taujājis pēc Reitera darbu eksemplāriem minētajā Greifswaldes grāmatu krātuvē. Pēdējās atbilde, datēta ar 1950. g. 22. 6., bija, ka Reitera tēvreižu krājuma 1662. g. izdevuma viņai nav, bet 1675. g. iespaiduma eksemplārs gājis bojā.⁹ Pēc Rāba (Raab) ziņām tas noticis 2. pasaules kara beigu posmā (Reitera grāmatu bijusi šīnī bibliotēkā vēl līdz 1945. gadam)¹⁰.

Ir zināms, ka šis Reitera darba eksemplārs Greifswaldē nokļuvis 1749. g. Priekš tam tas bijis kādreizējā Volgastes rektora Joh. Betichera (Bötticher) īpašumā. Pēdējais bijis izcils bibliofils un, ceļodams pa visu Vāciju (1724 — 1725), savācis ap 4000 sējumu¹¹.

Reitera grāmatu viņš varēja iegūt turpat Volgastes tuvumā: tā bija iespiesta netālajā Rostokā; bez tam, kā spriežams pēc kļūdu labojumiem kādos uzietos eksemplāros¹², dažs tās eksemplārs būs tad bijis privātās rokās, savā laikā paša Reitera pasniegts vienai un otrai ievērojamākai personai, kādām, nav šaubu, arī turpat Ziemeļvācijā¹³.

5. Upsalas universitātes bibliotēkā bijušie un tad pazudušie Reitera grāmatu eksemplāri tiek pieminēti turpat vai katrā rakstā par viņu. Aptaujājoties šai bibliotēkai pēc Reitera *Eine übersetzte Probe . . .*, 1675, un *Oratio Dominica* 1675², tika saņemta atbilde¹⁴, ka abi šie darbi, kas bijuši sasieti kopā (Nr. 55:68), esot pazuduši un bez panākumiem meklēti 1901., 1917. un 1951. gadā¹⁵.

Aplūkojot minētā bibliotēkā attiecīgo kataloga kartīti, kur minēta *Eine über-*

6 Turp. 379.

7 Sk. Jēgera izdoto *Jāņa Reitera tēvreižu krājumu*, 1675. g. Rostokas izdevuma faksimil-iespaidumu, Kopenhāgenā 1954 (turpmāk: Jēgers), ievadā 11 skk.

8 J. Upītis, turp. 375 sk., 1. piez.

9 . . . Reuter, Johann: *Oratio Dominica XL linguis. Rostock 1675. leider in Verlust geraten ist.* Sk. Jēgers 11.

10 H. Raab, *Die Anfänge der slawistischen Studien im deutschen Ostseeraum unter besonderer Berücksichtigung von Mecklenburg und Vorpommern.* Wissenschaftl. Zeitschr. der Ernst Moritz Arndt-Universität Greifswald. Gesellsch.- u. sprachwiss. Reihe, Jahrg. 5 (1955/56), 4/5, 360 sk.

11 Ev. Kürs, *op. cit.*, 33, 22. piez. Piebilstams, ka šo grāmatu starpā bijusi arī ļoti retā Heinr. Gēzekena (Göseken) igauņu valodas gramatika *Manuductio ad linguam Oesthonicam*, Reval 1660.

12 Jēgers 12 skk.; Draviņš, *Textverbesserungen mit der Hand in einigen Exemplaren von Johann Reuters Oratio Dominica, 2. Auflage, Rostock 1675.* Språkliga Bidrag (SprB). Meddelanden . . . Vol. 3, Nr. 15, Lund 1960, 126 — 131.

13 Jēgers turp.

14 Datēta ar 1951. g. 2. aprīli.

15 . . . Reuter, Johann, *Oratio XL linguarum. Rostock 1675. Eine übersetzte Probe aus d. 20 Cap. Exodi . . . Riga 1675. Bāda finnas inbundna i N:o 55:68, som är förkommen och förgāves eftersökts år 1901, 1917, 1951.*

setzte Probe . . . , redzams, ka malā pierakstīts klāt: 55,68 oterfan [sic!] Maj 1901 [= atradu 1901. g. maijā.]. Šī savādā piezīme spiež domāt, ka šis Reitera darbs arī kādreiz agrāk (t.i., pirms 1901. g. maija) meklēts veltīgi, bet tad (minētajā laikā) tomēr uziets.

Dunsdorfs un Jēgers Archīvs 9, 64, norāda, ka Reitera darbi bibliotēkās var būt iesieti kopā ar kādiem citiem rakstiem vai novietoti citā vietā, nekā minēts katalogā, un tāpēc nav sameklējami. Minētā piezīme kataloga kartītē vedina jautāt, vai tikai tas nav noticis arī Upsalā.

Ka Reitera darbi tiešām varētu kaut kur glabāties, iesieti aiz dažādiem citiem iespiedumiem, iespējams jo vairāk tāpēc, ka tie ir tikai nelielas brošūras. Vecās bibliotēkās var uziet biežus kopsējumus, kur sakopotas daudzas, pat savas 20 — 30 grāmatīņas, disputācijas u.tml., dažkārt saliekot kopā pavisam nesaderīgas lietas.

6. Iespēju, ka Reitera rakstus bibliotēkās būtu nozaguši viņa pretinieku pēcteči (pie tam vēl 6. vai 7. paudzē!) vai vēl mūsu laikos iznīcinājuši vācieši — ar ļaunu nodomu noslēpt latviešiem kāda viņu tautības literāta darbus,¹⁶ Dunsdorfs un Jēgers noraida¹⁷. Reitera grāmatu pazušanas jautājumu diskutējot un tamlīdzīgas ļaunprātības arī neturot par iespējamām, tomēr jāņem vērā kāds cits apstāklis. Proti, redzot savā priekšā kādu ļoti lielu bibliografisku retumu vai pat šķietamu ūnīku, kam tad var būt arī liela materiāla vērtība (faktiska vai arī tikai iedomāta!), kāds kaislīgs bibliofils vai pat kāds citādā ziņā gluži nosvērts lasītājs var krist kārdinājumā šo retumu izdevīgā momentā nelikumīgi piesavināties.

Ja ar kādiem Reitera darbiem tas tiešām kaut kur kādreiz būtu noticis, tad var cerēt, ka šādi piesavināti eksemplāri ar laiku atkal uznīrs dienas gaismā.

7. Kas viss kādreiz glabājies Baltijas vāciešu privātajās grāmatu krātuvēs — varbūt arī kādi mūsu rakstu vēsturē ārkārtīgi nozīmīgi publicējumi, paliek nezināms. Ka pētniekiem pieejams bibliotēkās pašā Latvijā neviens no Reitera latviski iespiestajiem darbiem jau sen nav bijis atrodams, par to liecina vairāki fakti. Tā pazīstamais bibliografs J. Misiņš nav uzgājis nevienu pašu no tiem. Sastādīdams savu *Latviešu rakstniecības rādītāju*, tā 1. daļā (Rīgā 1924), 70. lpp., viņš par Reitera tulkojumiem varējis sniegt tikai kādas netiešas, spriežams no Rekes un Napīrka leksikona¹⁸ pārņemtas ziņas¹⁹:

204. Mateus evaņģelijuma 5, 6, 7 nodaļa, Exodi — 20 nodaļa un citi pantiņi. (Mēģinājumi tulkot latviešu valodā no J. Reuter. Rīgā 1675. 8° —). Vienīgais eksemplārs, kā domājams — Upsalas bibliotēkā. — O —

16 Reiteris, protams, nav turams par pirmo latviešu literātu. Pirmie uzrakstījumi kādā no senlatviešu cilšu valodām, pašu pie tām piederīgu pratēju veikti, kā jāspriež, ir radušies jau daudz agrāk. Nav neiespējams pat, ka kādus no tiem kaut kur uzejam, piem., tāšu ierakstu veidā (sal. autora *Alteitische Schriften und Verfasser* 1, Lundā 1965, 18). Piebilstams, ka autora rakstam *Dr. Jāņa Reitera darbi*, Ceļa Zīmes 11, Londonā 1953, 28 skk., liktais virstituls *Pirmais latviešu literāts* ir redakcijas piesprausts; sal. vēl Ed. Dunsdorfs, *Latvijas vēsture 1600 — 1710. g.*, Stokholmā 1962. g. 379. lpp.

17 Arch. 9, 64 sk.

18 Joh. Fr. v. Recke und K. Ed. Napiersky, *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon der Provinzen Livland, Esthland und Kurland*, 1 — 4, Mitau 1827 — 1836; *Nachträge und Fortsetzungen* (von C. E. Napiersky und Th. Beise), 1 — 2, ib. 1859 — 1861 (turpmāk: Reke). Par Reitera darbiem skat. 3. sēj. 523. lpp. un papildin. 2. sēj. 144. lpp. Jākonstatē, ka abi autori pa šī redzējumu šī tikai 1656. g. disputāciju (skat. zemāk 10. §): vienīgi tai norādīts lappušu skaits.

19 Sekojošais Misiņa teksts šie iespiests modernā pareizrakstībā.

Daudz papildinājumu savai bibliotēkai J. Misiņš bija atradis dažādos antikvāriātos un pie bukinistiem. Reitera darbi tur nav bijuši uzejami.

8. Vēl kādas citas ziņas liecina, ka jau 18. gs. par Reitera literāta darbu pat mācītājiem Vidzemē nekas vairs nav bijis zināms. Tā pazīstamā Rūjienas Gustava fon Bergmaņa²⁰ Vidzemes vēsturē,²¹ īsti — tās pielikumā *Biographien der Lutherschen Prediger in der Provinz Livland*, kur norādīts arī, ko kuņģis no šiem mācītājiem publicējis, 168. lpp., pie Reitera vārda, minot viņu kā pirmo zināmo Raunas draudzes ganu, stāv tikai gadskaitlis 1664. Citu ziņu par viņu Bergmanim tāpat nav bijis.

To nav bijis arī vēl vecākiem Vidzemes darbiniekiem, jo Bergmaņa avoti, kā viņš pats norāda, cita starpā, bijuši viņa tēva, kādreizējā Ādažu mācītāja Baltazara Bergmaņa²² rokraksti un arī Cēsu prāvesta Heinricha Baumaņa²³ ziņas. Pēdējais esot ilgi strādājis, sarakstīdams Vidzemes mācīto vīru leksikonu²⁴, sal. Bergmaņa grāmatas 117. lpp. Pasvītrojams, ka H. Baumanis stājās mācītāja amatā Vidzemē (Liezērē) jau 1741. g. Nav ticams, ka abi Bergmaņi un arī H. Baumanis ar ļaunu nolūku būtu ignorējuši Reitera literāro darbību. Gan būs bijis tā, ka jau kādus 60 — 70 gadus pēc Reitera nāves neviens pats viņa darbs nav vairs bijis Vidzemē pazīstams.²⁵ Liecības par tiem savās rūpīgajās avotu studijās uzgāja vēlākie bibliografi.

Minēto ziņu, ka 1664. g. Raunā tāds mācītājs Reiteris bijis, G. Bergmanis būs ieguvis no kādiem reģistriem, kas tieši šīnī gadā (sakarā ar Vidzemes mācītāju sinodi) tika sastādīti. Kāds tāds, datēts tieši ar 1664. gadu, glabājas Tartū, Igaunņu zinātniskās biedrības (Eeesti Õppetatud Selts) bibliotēkā²⁶. Tanī lasāms arī Reitera vārds (*Johann Reuter*).

9. Ir saglabājusies kāda droša liecība, ka Bergmanis Reitera tēvreižu krājumu nav pazinis un tikai labu laiku pēc savas Vidzemes vēstures publicēšanas, jau 18. gs., pie tam netiešā ceļā, uzzinājis kaut ko tuvāk par tā saturu. Tas redzams no kāda daudzvalodu tēvreižu krājuma eksemplāra, kas vēl 1944. g. glabājās Tartu universitātes bibliotēkā.²⁷ Tas savā laikā piederējis Bergmanim; minētajā bibliotēkā tas nokļuvis kopā ar daudzām citām viņa grāmatām (dažādiem bībeļu, jaunderību, dziesmu grāmatu u.tml. izdevumiem dažādās valodās).

20 1749 — 1814, skat. Reke 1, 134 skk. Sal. Latv. Konversāc. Vārdnīcu 2 (Rīgā 1928 — 1929), 2143. sl.; A. Švābe, *Kāda mācītāja dzīve*, Stokholmā 1952; H. Biezais, *Die erste Sammlung der lettischen Volkslieder von Gustav Bergmann*, Uppsala 1961; *Die zweite Sammlung der lettischen Volkslieder von Gustav Bergmann*, ib. 1967 (un tur norādīto literātūru).

21 G. von Bergmann, *Geschichte von Livland, nach Bossuetischer Art entworfen*, Leipzig 1776.

22 Sal. A. Švābe, *op. cit.*, 11 skk.

23 H. Baumanis, (1716 — 1790) atstājis manuskriptā darbus *Livländisches Schriftsteller-Lexikon* un *Bibliotheca Lettica*, sal. Reke 1, 77 sk.

24 G. Bergmanis raksta: ... *eines Livländischen gelehrten Lexikons* ...

25 Jāsecina, ka nekādu ziņu par Reiteru nebūs bijis arī H. Baumaņa brālim, latviešu rakstniecībā pazīstamajam Kurzemes superintendentam Joachimam Baumanim (sal. Reke 1, 78 sk.).

26 Šī raksta autoram bijis pieejams ieskatam kādā 1943. g.

27 Attiecīgās piezīmes kara apstākļos gājušas bojā; ja atmiņa nevil, tas bija 1700. g. izdots krājums *Oratio Dominica... nimirum plus centum linguis, versionibus aut characteribus reddita et expressa. Editio novissima*. Londoni apud. Dan. Brown... 1700.

כָּשֶׁם אֱלֹהֵינוּ
Positiones Philosophicæ
De
MANSVETUDINE,

Quas
Favente Numinis Altissimi Gratiâ,

*Suffragio amplissima Facultatis Philosophicæ in
Regia GUSTAVIANA ACA-*
DEMIA

Sub PRÆSIDIO

Reverendi Clarissimi nec non Excellentissimi

DN. M. PETRI S. LIDENII;
Ethicæ ac Logicæ Professoris celeberrimi, nec

non venerandæ Facultatis Theosophicæ Adjuncti
meritissimi, Philosophiæ p. t. DECANI

Speſtabilis,

Promotoris sui reverenter

colendi,

publicæ censure ſubjicit

JOHANNES REITER

Rigâ-Livonus,

Ad d. Junii hor. à 7. matutin. An. 1654.
in Collegio majori.

DORPATI, imprimebat JOHANNES Dogel/Acad, Typog.

1. attēls. J. Reitera Tartu universitatē 1654. g.
aizstāvētā disputācija. Titullapa.

Minētajā darbā pie atsevišķiem tēvreizes tekstiem ir atsauces uz avotiem, arī uz Reitera grāmatu *Oratio Dominica*, uzrādot, kuš pēc kārtas tanī ir, piem., grieķu, latīņu, dāņu, poļu utj. teksts²⁸. Var redzēt, ka Bergmanim radusies interese noskaidrot, kāds īsti varējis būt Reitera krājuma saturs: minētās grāmatas beigās, kādā baltā lappusē, dibinādamies uz šim numuru norādēm, viņš raudzījies sastādīt Reitera publicējumā izejamo tēvreižu tekstu sarakstu²⁹. Ka kādi Reitera grāmatas eksemplāri vēl kaut kur saglabājušies (tā kādās Vācijas u.v.c. bibliotēkās), Bergmanim tā laika apstākļos nevarēja būt zināms.

28 Sal. Jēgers 14 skk.

29 Sal. Draviņš, Ceļa Zīmes 11, 28 skk.; par Reitera igauņu tēvreizes tekstu sal. arī *Ūks vana eestikeelne palvetekst*, Tulimuld, Lundā, 1955, 1, 36 skk.

æquali lance pensantem, nuncupavit. Grævis dicitur,
πρωτότης, ήμερότης &c.

V I.

Hæc merito prælibatis inoffenso pede transiuntur faci-
mus ad πραγμαγωγία seu definitionem realem; quæ à
Philosopho talis datur: πρωτότης δε ήμερότης ωβιόρως 4. Nic. 5.
Hoc est: *Mansuetudo est virtus moralis, quæ observat mediocritatem
circa iram.*

V I I.

Hæc ipsa definitio cum naturam hujus virtutis quasi
per transennam spectandam sinit ex iis quæ porro dicenda
sunt patebit eadem luculentius. Sunt vero ista cum ob-
jectum tum effecta seu officia, nec non eidem opposita
extrema.

SECTIO SECUNDA.

De Objecto.

V I I I.

Objectum mansuetudinis duplex esse, in propatulo
est. 1. *Internum ira seu όργη & irascendi appetitus, ex inju-
riis, damnis, convitiis contemptu, tanquam scaturiginibus
omnium malorum, profliciens; ubi obiter notandum
iram dari & esse triplicem, datur enim ira alia:*

I X.

a. *Officii qualis dici potest Magistratus, parentum,
concionatorum & præceptorum, qui jure iusto subditis,
filiis, auditoribus & discipulis, ob inobedientiam, contu-
maciam, verbi divini contemptum & negligentiam, vel
etiam alias ob transgressiones, irascuntur, quæ nisi mo-
dum excedat, non tantum non vituperanda, verum et-
iam cunctis ejusmodi munera obeuntibus commen-
danda, rectèq; eam eorum fortitudinis & simulum seu*

464.

2. attēls. J. Reitera 1654. g. aizstāvētā disputācija.
Teksta 7. lappuse.

10. Joprojām vēl nav uzzieta 1664. sinodes disputācija par radišanu un Dieva
aizredzi³⁰; arī no pārējām divām, Reitera Tartu universitātē aizstāvētām³¹, jopro-
jām katra pazīstama tikai vienā eksemplārā³².

30 *De creatione et providentia Dei.*

31 *Positiones philosophicæ de mansuetudine, ... Sub præsidio ... Petri S. Lidenii ...
publicæ censuræ subjicit Johannes Reuter, Rīgā — Livonus ... 1654 ... Dorpatī (sk.
1. un 2. att.).*

Otra disputācija: *Dissertatio theologica. Positiones philosophicæ de Coena Dominica,
respondente Joanne Reutero Rīgensi. Dorpatī 1656, præes. Gabriel Elvering (sal. Dra-
viņš, Ceļa Zimes 11, 29; Jēgers 8; Reke 1, 500 un 3, 523; pēdējā ziņās tituls nedaudz
atšķiras).*

32 Pirmā 1942. g. bija Tallinā, igauņu Vēstures mūzeja (Ajaloomuuseum) bibliotēkā,
otra Rīgā, Senatnes pētītāju biedrības īpašumā; sal. Draviņš, turp., Jēgers turp.

Kā jau vairākkārt norādīts,³³ universitātē aizstāvētās disputācijas nav turamas par vienīgi paša Reitera sarakstītām, jo, sekojot tā laika tradīcijai, būs izstrādātas kopīgi ar disputāciju vadītājiem; bibliografi tās attiecīgi minējuši arī prof. P. Lidenija³⁴ un G. Elveringa³⁵ darbu sarakstos³⁶.

1664. g. sinodes disputācijas teksts būs bijis vai nu paša superintendenta J. Geceļa (Gezelius), vai arī pēc viņa tiešiem norādījumiem sarakstīts; šis darbs arī atzīmēts viņa bibliografijā.³⁷ Šīs disputācijas aizstāvēšanā (kā zināms, tai bija loma Reitera atstādināšanā no mācītāja amata)³⁸ kā galvenie oponenti gan tiek minēti Rubenes mācītājs J. Karlštats (Carlstadt) un Reitera, taču oponentos bijuši vēl mācītāji K. Kupferšmits (Straupe), J. Cimmermanis (Jakobi pie Pernu Igaunijā), J. Lindemanis (Rauna), J. J. Otons (Smiltene) u.v.c.³⁹ Skaidrs, ka šī sinodes disputācija nekādā ziņā nav turama par Reitera darbu. Tās sarakstīšanā viņš varbūt nemaz nav piedalījies.

Aizstāvētajām disputācijām Reitera dzīvē tomēr būs bijusi ievērojama nozīme: tās viņam visur ārzemēs varēja noderēt par uzņēmības, spēju un augstas kompetences pierādījumu. Varam domāt, ka tās nebūs bijušas bez savas lomas apstākļi, ka Reiteru pašā Romā, šinī slavenajā kultūras centrā, kur augsti izglītotu vīru nebija trūkums, kvalificējuši par *l i e l u l i t e r ā t u*⁴⁰.

Reiters, laikam, ir pirmais izglītais latvietis, kas piedzīvojis tik augstus cildinājumus.

11. Vēl kādi minēto 1654. un 1656. g. disputāciju eksemplāri pašreiz varētu būt kaut kur Dānijā. Tas redzams no kāda Lundas universitātes bibliotēkā glabāta tās kādreizējā direktora manuskripta: [G. J.] Sommeliuss,⁴¹ *Catalogus Disputationum Dorpatensium ac Pernaviensium*⁴². Citu darbu starpā pieminēdams arī Reitera aizstāvētās disputācijas, autors norāda, ka ziņas par tām viņš smēlies no kāda disertāciju kopojuuma trijos sējumos, kas kādreiz esot piederējis Palemonam

33 Sal. Draviņš turp., Jēgers turp. Par to, ka daudzkārt nav iespējams īsto disputācijas resp. disertācijas autoru nosacīt, sal. vēl, piem., dāņu kapitāldarba *Dansk bibliografi* autora Laurica Nilsena (Nielsen) norādījumu min. darba 2. daļas (Kopenhāgenā 1931—1933) priekšvārdos (*Disputatser fra udenlandske Universiteter med dansk Præses eller Respondent er ikke medtaget, da Forfatterskabet i de fleste Tilfælde er usikkert, ...*). Sal. arī Rekes un Napirska spriedumu viņu rakstnieku leksikona ievadvārdos, 1, 9 (*Uebrigens ist es oft schwer, ja gar nicht zu ermitteln, ob diese Dissertationen von dem Vorsitzter oder dem Respondenten verfasst worden*).

34 Reke 2, 59.

35 Reke 1, 500.

36 Dažiem profesoriem šādu disputāciju sanācis liels skaits, tā, piem., pēc Ev. Kūra ziņām (*op. cit.*, 52, 139. piez.), slavenais zviedru valodas pētnieks Joh. Ire (Ihre, 1707—1780) Upsalā bijis ne mazāk kā 453 disputāciju vadītājs un gadījumu vairumā arī to ierosinātājs; daudzas no tām viņš sarakstījis pats (sal. Svensk Uppslagsbok 14, Malmö 1950, 170. sl.)

37 Reke 2, 37.

38 Sal. Arch. 9, 48.

39 Sal. [C. E.] Napiersky, *Beiträge zur Geschichte der Kirchen und Prediger in Livland*, 2 (Mitau 1850), 37; 3 (ib. 1851), 44, 56, 105, 119; 4 (ib. 1852), 30, 107, 109. Reke 2, 37 raksta, ka šādu 1664. g. sinodes disputāciju aizstāvējis N. Vurms (Wurm).

40 Skat. augstāk Kučinska rakstu 6. lpp.

41 G. J. Somēlijs (1726—1800) sarakstījis, cita starpā, arī Tartu universitātes vēsturi, sal., piem., *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män* 15, Upsalā 1848, 45 skk.

42 Šim manuskriptam pievienots arī tā melnraksts.

Hinstrēmam (Hinström), bet tad pārgājis Kopenhāģenas prof. Ābrama Kalla (Kall, 1743 — 1821)⁴³ īpašumā. Biogrāfiskās ziņās par Kallu tiek minēts, ka viņš bijis bibliofils un viņam piederējusi liela bibliotēka un vērtīgs rokrakstu krājums, ko pēc viņa nāves esot nopirkusi Dānijas karaliskā bibliotēka Kopenhāģenā⁴⁴. Sacītais var attiekties uz visiem Kalla manuskriptiem, bet minētā bibliotēka nekādā ziņā nebūs atpirkusi i t v i s a s viņa grāmatas, gan tikai kādu izlasi — lai nesagādātu sev liekas dubletes. Laikam tāpēc meklējumi pēc Reitera disputācijām Kopenhāģenas karal. bibliotēkā bijuši bez sekmēm. Tās tomēr varētu tikt uzietas kādās citās Dānijas grāmatu krātuvēs.

Jāpiebilst, ka nesalīdzināmi vērtīgāk būtu, ja izrādītos par pareizām St. Kučinska izteiktās domas, ka karalienes Kristīnas bibliotēkā varbūt bijis Reitera tulkotā Mateja evaņģēlija (resp. tā daļu) iespiedums, sal. augstāk 7. lpp. Tādā gadījumā varētu droši sagaidīt, ka kādā Itālijas bibliotēkā kādreiz uziesim arī pārējo Reitera iespiesto darbu eksemplārus — un nevien latīniskās disputācijas, bet arī vēl nepazīstamos, mums īpaši nozīmīgos publicējumus latviešu valodā.

ÜBER DIE GEDRUCKTEN WERKE VON JOHANN REUTER

Der Verf. behandelt die Suche der Forscher nach den verschollenen Werken des lettischen Literaten des 17. Jhs. Johann Reuter und die Schicksale einiger einst vorhandenen Exemplare derselben.

⁴³ Sal. *Dansk biografisk leksikon* 12 (Kopenhāģenā 1937), 312 skk.

⁴⁴ Turp., 313 (... var han [= A. Kall] en Samler, ejede... et stort Bibliotek og en Manuskriptsamling, rig paa Materiale til Danmarks og Norges Topografi og indre Historie, som blev købt af Det kgl. Bibliotek.).

KĀRLIS DRAVIŅŠ

PIEZĪMES PAR JUŅA EIĶĒRA DZIESMU GRĀMATU

1. J. EiĶĒra dziesmu grāmatas tapšana.

Kaut arī J. EiĶĒra *Evāņģēliju un epistulu* manuskripta vākos uzietais viņa dziesmu grāmatas alfabētiskais reģistrs (tāpat datējams ar laiku ap 1638. — 1640. gadu)¹ ir tikai ātrumā uzskicēts melnraksts, tā salīdzinājums ar viņa iespiesto dziesmu grāmatu *Cantiones Spirituales . . .*, Vilnae 1673, atļauj dažu ko spriest par viņa tulkotāja darbu. Kā jau norādīts agrāk,² iespiestajā krājumā dziesmu skaits ir prāvāks. Salīdzinājumā redzams, ka pēc minētā rokraksta reģistra sastādīšanas nākušas klāt vēl kādas 16 dziesmas, kas ir vairāk nekā $\frac{1}{7}$ (pāri par 15%) no visa dziesmu kopskaita grāmatā (103).

Pārlūkojot tās dziesmas, kas nav minētas 1640. g. reģistra manuskriptā, redzams, ka 1673. g. dziesmu grāmatā turpat visām tām minēti latīņu paraugi, atskaitot sakramenta dziesmu *O Kungs pirmak bus ta passaul pazust* (91 skk.), kas tulkota no poļu valodas.

No klāt pienākušajām dziesmām viena ir Pūpolu svētdienai (43 sk.), viena nodaļā par Kristus ciešanām (70, īsa divrindu lūgšanas formula) un divas Lieldienām (75 sk.), kam pievienojas augstāk minētā sakramenta dziesma. Dziesmās, kas sumina Dievmāti, nācis klāt latīņu himnas *Salve Regina* un vēl vienas dziesmas latviskojums (100 sk. un 106 sk.). Ekstrāordināro dziesmu daļu EiĶĒrs papildinājis ar dažiem Dāvida psalmiem (1., 6., 14. un 78. psalms, sk. 111. — 116. un 120. — 122. lpp.) un vēl kādām citām dziesmām (124 — 128, 142 skk.). No jauna nācis klāt arī gaŗais dziedājums par Bagāto vīru un nabaga Lācaru (144 — 149), kas ir Lūkas evāņģēlija 16. nodaļas (19. — 26. p.) stipri izpušķots pārdzejojums. Tas, tāpat izteiksmīgā dziesma par mūŗību (167 skk.), labi atļauj saredzēt, kādas ir bijušas EiĶĒra dzejnieka potences un kāda viņa māka izteikties latviski.

Nav neiespējams, ka dziesmās, kas pēc minētā reģistra sastādīšanas nākušas klāt, var būt arī kādi agrāki, citu autoru tulkojumi, kuŗu valodu EiĶĒrs tad var būt modernizējis, pielāgodams savas rakstības un izteiksmes normām.

2. Labojumi EiĶĒra dziesmu tekstos.

Salīdzinot EiĶĒra dziesmu iespiedumu viņa 1673. g. dziesmu grāmatā ar pie-minēto viņa dziesmu reģistru manuskriptā (no apm. 1640. g.), kaut arī pēdējais sniedz tikai dziesmu sākumu rindas, pie tam nepilnīgu fragmentu veidā, var kon-

1 *Sal. Evangelien und Episteln. Ins Lettische übersetzt von Georg Elger. Nebst einem Register seiner geistlichen Lieder aus der Zeit um 1640.* Bd. 1. Texte, Lund 1961; sk. ievada 23. — 26. §§.

2 Turpat, 24. §.

statēt diezgan daudz atšķirību. Kāds skaits no tām jāskaidro kā nenoteiktās, savā daļā tīri jucekļīgās pareizrakstības rezultāts. Daža starpība varētu būt ieviesusies arī spiestuves kļūmju dēļ, bez tam dažu ko var būt pārgrozījuši arī vēlākie Elģera dziesmu klajā laidēji. Ka tas iespējams, rāda 1672. g. evaņģeliju iespiedums. Tanī daudz vietās lielas atšķirības (pie tam ne katru reizi uz labo pusi!), salīdzinot ar Elģera 1640. g. manuskriptu.

Dažas atšķirības reģistrā var būt radušās, Elģeram to sastādot stiprā steigā, par ko liecina reģistra paviršais rokraksts, liels pretstats viņa Evāņģeliju un epistulu manuskripta visumā ļoti skaidrajam rokrakstam. Pašā dziesmu tekstā daža tāda atšķirība, varbūt, nemaz nav bijusi, sal., piem.:³

1640. g. ms. ⁴	1673. g. dziesmu grāmatā
P ₅ Pilna sāp by Maria	52 Pilna sāpas by Maria
S ₃ Sumenāta es tu Dieva māte	6 Summenat es tu Dieva māta u.v.c.

Vairākas vietas 1640. g. dziesmu reģistra manuskriptā tomēr pavisam citādas nekā 1673. g. iespiedumā:

1640. g. ms.	1673. g. dziesmu grāmatā
A ₁ Abdomam šodien vysi	61 Abdomam šodien mīļie
W ₂ Viens bērniņš par visiem	21 Viens bērniņš tik slavens
N ₇ Nu klausait mīļie kristīti	136 Nu klausait vysi kristīti.

Nav domājams, ka tik lielus grozījumus būtu izdarījuši 1673. g. dziesmu grāmatas publicētāji — dažu ko savās dziesmās vēlāk būs grozījis Elģers pats.

Mums iespējams šīs atšķirības konstatēt tikai pašos dziesmu sākumos; tālāk tekstos to būs bijis vēl daudz vairāk.

ANMERKUNGEN ÜBER DAS GESANGBUCH VON GEORG ELGER

Der Verf. betrachtet die Fragen des Entstehens des Elgerschen Gesangbuchs und die feststellbaren Änderung der Liedertexte.

3 Teksti šē iespiesti modernizētā rakstībā.

4 Skat. augstāk minētā Elģera Evāņģeliju un epistulu publicējumā 142. lp.

ANDREJS JOHANSONS

KRIŠJĀNA VALDEMĀRA VĒSTULE

Te publicēju Krišjāņa Valdemāra vēstuli, ko man jau priekš vairākiem gadiem dāvināja Aldona Tefere, ģenerāļa un ievērojamā bibliofila Venera Tefera (1893—1958) atraitne. Vēstule rakstīta ar brūnganu tinti uz Ķeizariskās jūrnieceības biedrības oficiālā vēstulju papīra četrām lappusēm; tās formāts 21×17 cm. Nav izdevies noskaidrot, vai šī vēstule agrāk iespiesta. Uz to varētu norādīt apstākļi, ka tekstā vairākas vietas ar zīmuli izsvītrotas, taču svītrojumi reizē būtu liecība, ka viss teksts nekad nav iespiests. Svītrota uzruna un pirmā rindkopa, tāpat otras rindkopas nobeigums, sākot ar vārdiem „un Liepiņsch”. Vēstules adresāts ir pazīstamais ārsts un sabiedriskais darbinieks Ādams Butuls (1860—1938), kas bija arī Valdemāra ierosmē dibinātās kuģniecības biedrības Austra valdes priekšsēdis. Tekstā atkārtoti minētais [J.] Liepiņš piederēja pie tiem turīgajiem latviešiem, kas aktīvi piedalījās Austras darbā.

Vēstule tiek iespiesta paša Kr. Valdemāra pareizrakstībā, vienīgi garā z un garā (pārsvītrotā) s burta vietā tipografisku apstākļu dēļ liekot mazo s burtu.

Vald: biedrībam, vaj me Tarabamū lēd
vī. rplēlēs kārdeš offardi jagardat. Be
līm lēda, ka nīfā jdojstamā marāta
ja meaffaklas mek ablinēms.

Sūlpu paderējs K. Valdemārs

Kr. Valdemāra paraksts vēstules beigās.

ИМПЕРАТОРСКОЕ
ОБЩЕСТВО
ДЛЯ СОДѢЙСТВІЯ
РУССКОМУ ТОРГОВОМУ
МОРЕХОДСТВУ.

Zeenijams Butula kgs!¹

Отъ Членъ-Дѣлопроизводителя
Адресъ: Мясницкая, Кривое колѣно, домъ
Сытова, квартира № 8.

№.....

Москва,

27 Marti 1887 г.

takus. Pehz manam siņam³ ari 15 rbl par loksni driketajam nebuht naw dauds. Lai tik Deews dod, ka Jums isdodas ar rehkinumeem tikt galâ, jo ahtraki, jo labaki. Nodrukatee rehkinumi itin tuhlin parahdihs savu leelu swaru; kam tagad mute par dauds plata, tam ta paliks [2. lp.] schauraka un⁴ Leepiņsch dabuhs zik nezik eeskatu par Austras darbeem.

Wispahrigi sakot, es ari greeschos us tam dohmam, kuras nupat lasiju Wahzu avisê "Weser Zeitung". Tur tohp smalki peerahdits, ka kugu peļņas pehdejos 4 gadôs ir tik semas bijuschas, ka gandrihs wehl nekad naw bijis. Bet justament⁵ no tam rakstneeks⁶ dohma, ka drihs tuwojahs itin kupli gadi preeksch kugneezibas. Sawas zeribas rakstneeks peerahda ar daschadeem skaitļeem, kurus te peemineet⁷ naw wajadsigs. Jaw pehrngad, pehz rakstneeka wahrdeem fraktes sahkuschas druszin zeltees, bet nu esot gaidamas drihsâ laikâ wehl dauds labakas fraktes. Par to pahrrunajeet, ja Jums gadahs, wiswairak ar Leepiņu, bet reti ar ziteem (tikai ar teem ween, kam duhscha par dauds ir suduse). Karsch nebuhs schowasār un tas ir ta wisupreezigaka siņa: jadohma, ka nu dauds tirgotaji ussahks sawus aiskawetus darbus, kamehr kugu skaits pehdejo 3 gadu laikâ ir stipri masinajees un ari

- 1 Vēstules oriģinālā uzruna un visa pirmā rindkopa kādas citas personas vēlāk nosvītrotā, sal. augstāk.
- 2 T.i., nopietnu.
- 3 T.i., ziņām.
- 4 Sākot no šīs vietas teikums līdz beigām nosvītrots, sal. augstāk.
- 5 T.i., tiešām.
- 6 T.i., rakstītājs.
- 7 T.i., pieminēt.

schogad Anglijâ [3. Ip.] wehl neisaugs wis, jo Angli par dauds ir eekritischi skahdê zaur milsu dauds twaikonu buhweschanas us labu laimi 1881, tad 1882 un wiswairak 1883. gadâ. Peeleeku sche klaht Jums ihšu israkstu, ka ir gahjis ar Anglu leelakajam kugneezibas beedribam un zik augsti stahweja wiņū akzijas dezembera mehnesi, pehdejos 6 gadôs:

Alantische¹ Gesellschaften:

	1881	1882	1883	1884	1885	1886
	Dec	Dec	Dec	Dec	Dec	Dec
Cunard. 20 £ Act.	20½	16¾	13½	10½	9½	10
National 10 £ Act	8¼	7	5½	2	1¾	2

Südafrikanische Gesellschaften:

Amazon. 15 £	13½	13	12	8½	6½	7
Royal Mail 60 £	61½	58½	51	50	46	38

Ostasiatische, Austral etc. Gesellschaften:

General 15 £	21	20	18½	14½	9½	7
Orient 8 £	—	5½	5¼	5	6¼	6¼
Penins. u. Or.-Cy 50 £	62	60	59	58	60	60

Diese² Tabelle gewährt ein höchst anschauliches Bild. In der ganzen Liste haben nur die beiden zuletzt genannten Linien ihren früheren Cursstand ungefähr behauptet. Die P. u. O. Cy und die Orientlinie, mit denen der Norddeutsche Lloyd nunmehr in Wettbewerb getreten ist, sind die von der Regierung subventionirten Postdampferlinien, welche dadurch der allgemeinen Concurrenz entrückt sind. Die Actien der übrigen Gesellschaften sind dagegen außerordentlich [4. Ip.] stark entwerthet und zum Theil auf die Hälfte, den dritten oder gar den vierten Teil ihres früheren Curses zurückgegangen. Gleichzeitig wird man aus jener Tabelle ersehen, daß der stärkste Curssturz in die Jahre 1881 bis 1885 fällt, im letzten Jahre dagegen ein Stillstand eingetreten ist und bei einzelnen Gesellschaften sogar einer kleinen Aufwärtsbewegung Platz gemacht hat. — Die gleiche Beobachtung wird man auch bei den nichtenglischen Dampfergesellschaften machen und man findet z.B. auch bei der Cursentwicklung der bremischen Actiengesellschaften dieselbe Erscheinung. Es notirte:

	Dec	Dec	Dec	Dec	Dec	Dec
	1881	1882	1883	1884	1885	1886
Norrd. Lloyd	175	146	133½	121½	109½	121½
Hansa	—	95½	94	50	50½	51½
Neptun	152	150	150	114	101	100
Union	150	140	110	102	99	95

Auch bei obigen Papieren zeigt es sich, daß im verflossenen Jahre der heftige Cursfall zum Stillstand gekommen³ ist.

1 T.i., Atlantische.

2 Tālākais teksts vācu valodā, atskaitot zemāk sekojošo tabulu, rakstīts ne latīņu, bet t.s. vācu burtiem.

3 Tā (ar vienu -m- burtu).

Schis israksts is "Weser Zeitung" No 14469 (Mittags Ausgabe) Jums laikam peetiks.

Muhsu siwju isstahde, kas pastahweja tikai 5 deenas un wakar beidsahs, bij deesgan interesanta preeksch pilsehtneekem un ari zik nezik sinatnibai; bet preeksch Denas¹ Lap.² tur mas kas buhtu rakstams. Warbuht, ka Deenas Lap. deretu peemineet³, waj nebuhtu laiks, ka ari Rigas pilsehtâ swejneeki, akwarijumu taisitaji un siwju tirgoņi reis isdaritu siwju isstahdi, kas Rigâ it nebuht newaretu nahkt par dauds gruhti. Man leekas, ka pat weena no Rig. latw. beedribam, waj nu Jonatana beedr. waj zita waretu usdrihkstetees tahdu isstahdi sagahdat. Eenahk-schana⁴ buhtu tik leela, ka wisas isdoschanas waretu pilnigi tapt segtas, ja neat-stahtos wehl atlikums.

Juhsu padewigs

Ch. Waldemar.

Ein Brief Kr. Valdemärs' (Chr. Woldemar, 1825 — 1891), des Vorkämpfers der „jung-lettischen" nationalen Bewegung, aus der Zeit, als er das Amt eines Geschäftsführers der Kaiserlichen Gesellschaft zur Förderung des Handels und der Schifffahrt in Moskau bekleidete.

-
- 1 T.i., Deenas.
 - 2 T.i., Lapas.
 - 3 T.i., pieminēt.
 - 4 T.i., ienākumi.

IVAR LINDQUIST
Professor

DIE INSCRIFT MIT RUNEN AUS DEM BURGBERG ZU DAUGMALE, LETTLAND

Die Runen auf dem Bruchstück eines Steingegenstandes aus dem Burgberg zu Daugmale, Lettland (am Ufer des Düna-Flusses¹), sind gut erhalten und gut lesbar, vgl. z.B. die Abbildungen in den Büchern von Prof. A. Spekke *Latvijas vēsture*, Stockholm 1948 (Taf. 5, bei der S. 80) und *History of Latvia an Outline*, ib. 1951 (Taf. 10, bei der S. 85), J. Graudonis und V. Urtāns, *Senatnes pēdās*, Riga 1961, S. 140, u.a., vgl. noch Э. С. Мугуревич, *Восточная Латвия и соседние земли в X - XIII вв.*, Riga 1965, 29. Tafel, Nr.10. Man sieht unverkennbar, dass die Inschrift einen Bruchteil eines längeren Textes bildet. Wahrscheinlich fehlt sowohl der Anfang wie eine Fortsetzung. Die uns vorliegenden Runen sind (schematisch wiedergegeben):

— — — — : R N T R : Þ T R : † — — — —

d.h., — — — — : *runar* : *þessar* : o- — — — — was als *rúnar þessar o-* " Runen diese² O" [= diese Runen O"] zu lesen ist. Hier muss *runar* und ebenso *þessar* eine Form des Nom. oder Akk. Plur. sein.

In sehr vielen Runeninschriften steht bei einem ähnlichen Ausdruck *die* (oder *diese*) *Runen* ein Verbum 'ritzte'. In unserem Fall sieht man nach dem Ausdruck *rúnar þessar* noch eine Rune † (= o), einen Anfang des nächstfolgenden Wortes. Es liegt klar zutage, dass das Wort 'ritzte' nicht unmittelbar nach den Wörtern *rúnar þessar* folgte, sondern nach diesen beiden etwa der Name des

1 Etwa 20 km südöstlich vom Rigas Stadtkern.

2 Altnord. *rún* (femin., Plur. *rúnar*) 'Heimlichkeit; heimliches Zeichen'; *siá* (Nom. Sg. mask.) 'dieser', *þessar* (Nom. und Akk. Plur. femin.).

Runenritzers eingekerbt war. Dieser Personennamen hat also mit dieser Rune ≠ [= o] begonnen.

Von den Männernamen in den Runeninschriften der Vikingerzeit sind nicht wenige bekannt, die mit einem o-Laut beginnen, so z.B. Óláfr.

Da dieser Text auf der grössten Hälfte des Steingegenstandes steht¹, ist der vermutliche Text auf dem anderen Teile desselben im Vergleich zu dem vorliegenden noch kürzer gewesen. Folglich konnte dort ausser dem Worte 'ritzte' kaum etwas anderes als nur der Name des Runenritzers stehen. Die ganze Inskription ging demnach also in einer zusammenhängender Reihe rundum den ganzen Gegenstand und stellte eine Signatur aus.

Es entsteht die Frage, wo eigentlich der Anfang des ganzen eingeritzten Ausdrucks zu suchen ist. Laut der gewöhnlichen Wortfolge in vielen ähnlichen Runeninschriften (d.h., Subjekt + Predikat + Objekt) muss man das Lesen des ganzen Ausdrucks auch in unserem Fall mit dem Subjekt, d.h., mit dem Personennamen O[.....], anfangen. Bei dieser Hypothese ist unser Text dann folgendermassen zu ordnen:

Ó[láfr?] [.....] runar þessar
(= "O[.....] [ritzte] Runen diese" = "O[.....] [ritzte] diese Runen").

Den typologischen Merkmalen nach kann man diese Runen auf das 12., kaum auf das 11. Jahrhundert datieren. Mitbestimmend ist dabei das Auftreten des r-Typus in den kongruenten Endungen, wo man nach der älteren Orthographie das sog. palatale R (ʀ) finden sollte.

Meiner Meinung nach steht kaum eine andere Auffassung als die hier vorgetragene zur Verfügung.

Es ist nicht meine Sache, auf die wichtige Frage einzugehen, den Stil der Ornamentik zu bestimmen zu versuchen. Es fällt mir aber ein, auf die sehr charakteristisch gotländischen, immer variierenden Knotenmuster hinzuweisen, die man auf Bild- und Runensteinen aus Kalkstein beobachten kann und die, eingehend studiert, in dem Werke meines Namensvetters Sune Lindqvist *Gotlands Bildsteine*, folio, Stockholm und Uppsala, 1931, bequem zur Ansicht vorliegen.

Es sei mir schliesslich gestattet zu bemerken, dass diejenige Abbildung der Runen, die man bei Mugurevič, *l.c.*, findet, ungenau ist.

Lund den 22 Juli 1969.

1 Vgl. A. Spekke, *op. cit.*, 1948, Taf. 5.

PAR SINAPSI UN DEKOMPOZICIJU LATVIEŠU VALODĀ

1.

No pēdējā laika darbiem par latviešu salikteņiem minami galvenokārt trīs: 1) nodaļa „Saliktie lietvārdi” (autore A. Ahero) Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā I, Rīgā 1959 (turpmāk: Mgr.), 2) A. Gātera raksts „Synonym gebrauchte Komposita und Juxta-Komposita im Lettischen”, Acta Baltico-Slavica III (Baltica in honorem Johannis Otrębski), Biafystok 1966, 59 — 64 (turpmāk: Gāters), 3) K. Draviņa raksts „Dažas piezīmes par salikteņiem latviešu valodā”, Archīvs VIII, Melburnā 1968, 145 — 164 (turpmāk: Draviņš).

Visos trijos darbos veltīta uzmanība tām determinatīvajām divdaļu vārdkopām, ko latviešu runā vai rakstos sastopam trijos variantos: *rudzu puķe / rudzupuķe / rudzpuķe, lapas puse / lapaspuse / lappuse, planku nesējs / plankunesējs / planknesējs* (A. Upītis, Smaidoša lapa, 1962. g. izd., 116. lp.). Sldz. arī trīskāršo rakstību Latv. val. vārdnīcā tādām vārdkopām kā „*lācsūna, lāča od. lāču sūna*”. Šādas svārstības pēdas sastopamas jau veclatviešu rakstos, par ko liecina Gātera Kratylos 6, 108 pieminētā paralēlā rakstība *wackarre ehdene / wacker ehdene* 1615. g. enchīridijā.

Mēģinot vairāk vai mazāk sistematiski apcerēt šo parādību, tiek pielaista divējāda metodiska kļūda. Pirmkārt, netiek pietiekami skaidri norobežota valoda kā tāda, kas piedabīga visiem tās runātājiem (de Sosīra "langue"), no individuāla stila iezīmētas izteiksmes vai okazionāla (kaut motīvēta) lietojuma. Otrkārt — un vēl ļaunāk: par valodu tiek spriests pēc pareizrakstības (šai gadījumā nenormētas, sldz. Mgr. 202), konkrēti — pēc tā, vai determinatīvās vārdkopas rakstītas vienā vārdā, vai divi atsevišķos. Rakstībā tātad pamato ir gramatiskos jēdzienus, ir atbilstošos terminus. Mgr. 200 atšķir „vārdkopu” *kaņa spēks* un „salikteni” *kaņaspēks*; Draviņš 147 runā par „ciešākiem vārdu savienojumiem” un „īstiem salikteņiem”. Ka šis dalījums ir absurds, lai rāda sekojošais piemērs: visiem zināmā *ceļasoma* „kofeja” jeb „čomodāna” nozīmē 1954. g. Grantas un Pampes Vācu-latv. vārdnīcā, s.v. Koffer, rakstīta: *ceļa soma*; 1959. g. Krievu-latv. vārdnīcā, s.v. *челюдан*; *ceļa soma*; 1963. g. Latv.-vācu vārdnīcā: *ceļasoma*; 1963. g. Latv.-krievu vārdnīcā: *ceļasoma, ceļa soma*. Mūsu priekšā taču ir viens vienīgs leksikāls, viens vienīgs gramatisks fakts, kas tikai grafiski atveidots dažādi, pie tam, redzams, šķirklim lies derīgāks kopā rakstījums, lai alfabēta seka būtu skaidra.¹

Gāteram savukārt ir cits, arī tīri mechanisks dalījums: par salikteņiem, "(feste) Komposita", viņš sauc visus determinatīvu vārdkopu vienvārda variantus, kuŗu

1. daļā nav locījuma galotnes (arī okazionālus savilkumus kā *nodevējācis, strēlniekrindas*), bet visi tie, kam 1. daļā locījuma galotne — neatkarīgi no kopā vai atsevišķi rakstījuma — viņam ir "Juxta-Komposita" (!).

No sistēmatiskā viedokļa raugoties, vajadzētu būt kādai iespējai apvienot visus trīs determinatīvo vārdkopu variantus vienā grupējumā, un, bezgalotnes vienvārdojumus vērā ņemot, pirmām kārtām vedas pārbaudīt, vai tie nebūtu visi ietilpināmi salikteņu katēgorijā. Bet, atbildei uz šo jautājumu neliksīm pamatā kādu formāli noapaļotu (un teorētiski vai nu apšaubāmu, vai tieši apstrīdamu) salikteņa definīciju, kā darīts Mgr. 197. Tāpat nespriedelēsīm šai sakarā par to, kā „zināma vārdkopa lēnām un pakāpeniski uzkrāj viena vārda nozīmi un beigās saplūst arī vienā vārdā” (Mgr. 200), jo, te vai nu 1) var ātri maldīties, nepārredzot citvalodu paraugus (tā Mgr. 200 piemēram minētais *kaņaspēks* ir radies pēc krievu *военные силы* parauga, un tagadējā mūsu *lap(as)puse* nav vis „lēnām un pakāpeniski” radusies no kuņas katras lapas „puses”, bet ir vienkārši tulkota no baltvācu *Blattseite!*), vai arī 2) reizēm jāņem palīgā ārpusvalodas (ekstralingvistiski) fakti: *ēdama kaņote* ir bijusi katra kaņote, ar ko ēd, pretstatā smeļamajam kausam, bet tagad, ieviešoties zināmām civilizācijas normām, *ēdamkaņote* ir zināma lieluma zupas strebjama kaņote, pretstatā *deserta kaņotei, iējkaņotei*, ar kuņām arī mēdz ēst; tāpat *ēdamais galds* bijis katrs galds, pie kuņa saime ēdusi, bet tagadējais *ēdamgalds* pieder pie noteiktas istabas iekārtas. „Lēnām un pakāpeniski” mainījušās paražas, progresējusi civilizācija! 3) nedrīkst aizmirst arī terminoloģiju, kur vienvārdojumi tiek radīti mākslīgi, nenogaidot kādu pakāpenisku attīstību, un kā tādi arī tiek vispār atzīti, jo terminiem, kas vienmēr apzīmē precīzi norobežotus jēgumus, jābūt konstantiem, nemainīgiem.

Salikteņa noteikšanas kritēriji meklējami gan sēmantiskajā, gan formālajā, gan sintaktiskajā plāksnē. Pārbaudot, vai uz šeit apskatāmo vārdkopu (ar ģenitīvu 1. daļā) visiem trim variantiem attiecināmi vieni un tie paši kritēriji, jāsecina, ka tā tiešām palaikam ir, bet kritēriju skaits var būt mazāks nekā veco tipu salikteņiem. Proti, sēmantiskais kritērijs, ka saliktenim ir jauna un kompleksa nozīme, uz lielu daļu apskatāmo vārdkopu nav attiecināms. Gan *rudzu puķe | rudzupuķe | rudzupuķe* nav katra puķe, kas aug rudzos (arī sarkanā magonīte zied rudzos!), gan *lapas puse | lapaspuse | lappuse* nav katras papīra lapas, kur nu vēl koka lapas „puse”, bet *planku nesējs | planknesējs, rīta ausma | rītausma, ceļa biedrs | ceļabiedrs* nekādu sēmantisku pārmaiņu sevī neietver. Netiekam lietai tuvāk arī ar ieteikto substitūcijas kritēriju, saskaņā ar kuņu īsta salikteņa vietā nevarētu lietot tā otru daļu vienu pašu, bez noteicējas 1. daļas. Gan *ceļasomas* vietā, kofeja nozīmē, nevaram teikt *soma*, jo *soma* ir mīksta, kamēr *koferis* var būt pat no metalla, bet, no otras puses, *rokassom(in)as* vietā sakām arī *som(in)a*, kaut gan vārdkopu uztveram kā salikteni, ko pat divi vārdos rakstīt nevedas.

Formālais salikteņa noteikšanas kritērijs mūsu gadījumā nav morfoloģiskas, bet prosodiskas dabas. Visām apskatāmām vārdkopām galvenā akcenta nesēja ir 1. daļa, kamēr 2. daļa (īsteni „pamata vārds”) pievienota ar vienu vai vairākiem palīgakcentiem, vai arī bez jebkāda akcenta: *"lapas'puse | "lappuse, "planku'nesējs | "plankne'sējs* (sk. arī zemāk). Jau senie indiešu gramātiķi par vienu no formālajām salikteņu pazīmēm uzskatījuši akcenta vienību, un arī visjaunākajos laikos šādu „robežsignāla” pārvietojumu uzskata par salikteņa raksturotāju. Arī mūsu vārdkopu gadījumā akcenta vienība resp. akcentu sadale — varētu gandrīz

teikt: ritmiskas vienības jaunrade — iezīmē gramatiskas katēgorijas maiņu. To viegli ignorējam tādēļ, ka rakstība akcentus nerāda, bet — "Man darf sich . . . nicht von der ewigen Feindin der linguistischen Analyse, der Orthographie täuschen lassen"! (H. Weinrich: Folia Linguistica 1, 5.)

Sintaktiskajā plāksnē arī kongruences apstākļi ļauj pielīdzināt šīs vārdkopas salikteņiem: apzīmētājs saskan dzimtē, skaitlī un locījumā tikai ar vārdkopas 2. daļu (par iekšējās kongruences salikteņiem kā *vecaistēvs* šeit nerunājam): *mans māsasdēls / māsas dēls* (arī atsevišķi rakstījums joprojām sastopams!). — Un, beidzot, jāpiemin, ka no mūsu vārdkopām, tāpat kā no dažāda laba veca salikteņa, ar piedēkļiem darināmi jauni vārdi. Taču Gāters 63 izskās vismaz neveikli, ka šādi atvasināšanai "bedient man sich in erster Linie des festen Kompositums". Mums no laika gala ir bijusi *jaunā strāva* un tai blakus *jaunstrāvieki*, bez kādas starpformas **jaunstrāva*, un jādoma, ka V. Kārklīš, Vakara zvaigznes, 1962, 11, radījis *vasarraibumainu* seju tieši blakus *vasaras raibumiem*, tāpat J. Niedre, Puišķānu sala, 1961, 138, *pasaulvēsturiskus notikumus* blakus *pasaules vēsturei*; var arī šaubīties, vai J. Krēsliņš darinājis vienvārdojumu **ložmetējritms*, lai — Tomēr, es atceros, 1960, 33 — teiktu: *papēžu ložmetējritmiskos rakstos*. Vienvārdojums ar piedēkļa pievienojumu ir vienlaicīgs. Šāds atvasināšanas veids modernajai latviešu rakstu valodai ir raksturīgs un piedabīgs, un ar nepatiku vairs lasām tādus neveiklus savienojumus kā *Doles saliniece* (Austr. Latv. 57. 2. 11.) vai *brūņu rupucisms* (Klīdzējs, Zilie kalni, 1960, 246).

Visu teikto kopā saņemot: Mūsu priekšā ir vārdkopas ar 1. daļas ģenitīvu, kas var gan zaudēt galotni, gan arī paturēt, un pēdējā gadījumā abas daļas tiek rakstītas gan kopā, gan atsevišķi. Neatkarīgi no ģenitīva galotnes likteņa, neatkarīgi no rakstības, šīs vārdkopas var būt gan īsti salikteņi ar visām salikteņa pazīmēm, gan topoši salikteņi, gan arī tādas, kas aiz viena vai otra iemesla nekad par salikteņiem neklūs, t. i., neiegūs kompleksu nozīmi. Bet, tāpat neatkarīgi no rakstības un no 1. daļas galotnes likteņa, šīs vārdkopas, ko raksturo vienotais akcents un iekļaušanās saliktenim piedabīgā kongruencē, sastāda latviešu valodas leksikā un gramatikā īpašu parādību, kas būtu nosauicama arī īpašā vārdā. Līdz šim tiku runājusi par „determinatīvām vārdkopām” (pārņemot Trubeckoja "syntagme déterminatif"), taču ir skaidrs, ka šis termins spēj aptvert daudz vairāk un citādu parādību, nekā šeit apskatāmā. Vecie termini „juktapozīcija” un „parateze” man nelielas lietojami ar pietiekamu skaidrību, jo pirmais bieži ticis lietots, lai apzīmētu sintaktiski savā starpā nesaistītu vārdu blakusstatījumus, kamēr ar otru tikusi raksturota sintagma, kam vēl nav salikteņa pazīmju. Vācu valodā savukārt līdzīgām parādībām gan ir smalki diferencēta terminoloģija, taču tā nepadodas latviskošanai. Kā darba terminu tad aizgūstu E. Benvenistes zināmu franču valodas stabilo vārdkopu apzīmēšanai nesen (Bulletin de la Société Linguistique de Paris 61, 1966, 91) priekšā likto „sinapses” terminu (no gr. σύναψις 'savienojums'), un mūsu vārdkopas saukšu par „sinaptiskām”.

Sinaptisko vārdkopu kopā un atsevišķi rakstīšana šobaltudien ir visai patvarīga un raiba. Visumā var teikt, ka Latvijā publicētajos rakstos vairāk vērojama tendence rakstīt kopā vārdkopas ar pilnu ģenitīva galotni nekā trimdas rakstos, kaut arī šeit ne tikvien atsevišķi autori raksta labprāt akcenta vienības vienā vārdā (man c. st. piemēriem atzīmēti V. Dambergs, Dievu augšāmcelšanās 1956², V. Kroders, Smīnētāji 1957², Anšl. Eglītis), bet viscaur kopā rakstījums pieņemams. Taču ar šādiem

spriedumiem jāuzmanās, jo pēkšņi var gadīties pārsteigumi. E. Abeles Ar saknēm izrautie, 1968, atrodam: *savu māsas meitu* 6, *darba vietu* 6, *vannas istaba* 9, *miera laika preces* 14, *darba spēks* 42, *slimo kopēju* 43, *darba roku trūkums* 43, *nakts kluba* 65, *nav sirds miera* 87, *gada kāri* 134, *slavas kāri* 135; Ed. Freimaņa Ap-sēstie, 1968: *spēka vīri* 32, *dzīves prieku* 53, *vēja grābšlis* 65, *tēva dēls* 90, *varas vīri* 127, *gada prāts* 136, *gada tirgus* 140 utt. Varētu domāt — trimdas atnostība, bet nē — tik labs rakstītājs kā Jānis Kalniņš Rīgā, grāmatiņā Kad strazdi svelpj, 1968, dara tāpat: *guļas vieta* 22, *stirnu buks* 61, *gaisa gabals* 130, *darba rīki* 133, *tēva māsa* 146, *vēja jūdzēm* 150, *kūts augšā* 163 u.c. — Sinaptisko vārdkopu rakstība jau nodarbinājusi mūsu vācu rakstutēvu prātus (sk. Draviņa 147 sniegtos piemērus — Mancela *Seenalair* un *Ghullfas-pallař*, Stendera *ellespraulis*, *Ņehma reife* un *behrnu-sahpes* u.c.). Rakstība ar defisi resp. dubultdefisi („biedru zīmi”) turpinājusies pat cauri 19. gadsimtam. Kad grafiskā savienojuma zīme mūsu rakstībā atmesta, pacēlusies jauna, līdz šim neatrisināta dilemma, ar kuŗu, redzams, cīnījies arī K. Milēnbachs, sākot rakstīt latviešu valodas vārdnīcas manuskriptu. I, 9 sastopam šķirkli *acuplakstiņi* (kas tālāk būtu grūti iedomājams), I, 247 *badadzēguze* (bet I, 539, s.v. *dzēguze* vēlreiz: *badadzēguze*). Un Milēnbacham I, 484 ir arī šķirklis „*dievdziēsma* od. *dieva dziēsma*”, kur piemēri tikai ar divvārdu formu, no kam var secināt, ka tolaik neparastā *dievdziēsma* radīta ad hoc šķirklim, tāpat kā II, 300 *kuŗbūve*.

Vienvārdošana tādā var arī notikt, lai izvairītos no zināmām neērtībām, un modernajā rakstuvalodā tas tā ir bieži, sevišķi tā saucamās kalkās, kad 2. daļu tulkojam, bet 1. daļu, ja tā ir internacionāls svešvārds, atstājam bez galotnes kā oriģinālā, vai nu īsti nezinādami, kādu galotni likt (*atombales* Latvija 57. 18. 5. = vc. *Atomfurcht*, *atombruņošanās*, *atomvara*, *kultūrizglītības darbinieks* = krievu *культурно-просветительный деятель*, *kultūrpersonība* Mauriņa, Trimdas traģika 208, *kultūrradikāļi* Latvija 64. 21. 3. utt.), vai arī, ja šis svešvārds ārpus šīm vārdkopām netiek lietots (piem., daudzie salikteņi ar *eksil-* trimdas presē). Šādi vārdi mūsu valodā, tā sakot, dzimst ar gramatiski pilnīgi neitrālu 1. daļu, kam jāizteic tikai zināma leksikāla nozīme.

Arī citādi mūsu rakstos nepārtraukti ieplūst vienvārda vārdkopas no citurienes: *rietumsabiedrotie*, *austrumbēgli*, *būvradība*, *mūzikskola*, *momentuzņēmums*, *romāntrilōģija* un tml., un šo kalkojumu ietekmē būs radusies iespēja un sliekšme lietot arī tādas modernas ātrraksta formas, kam var nebūt tieša sveša parauga, kā *romāntēls* Mauriņa, Trimdas traģika 154, *kupletforma* J. Rudzītis, Latvija 67. 12. 8. Šādas raksta formas, kas dekompozīcijā nedod vārdkopu ar akcenta vienību, nav tieši salīdzināmas ar tīri latviskajiem sinaptisko vārdkopu vienvārdojumiem mūsu dzejā vai atsevišķu rakstnieku prozā, kā A. Grīnam (*Gāters* 61), A. Upītim u.c.

Visumā tomēr nebūs gluži taisnība tiem, kas sūrojas, ka latviešu valoda ar — burtiski — bezgalīgo „salikteņu” skaita pieaugumu „ģermānizējoties”, t.i., vācis-kojoties. Mūsu valoda attīstās dabiski³, un līdzība ar vācu valodas faktiem rodas galvenokārt no tam, ka 1) apzīmētāja ģenitīva vieta latviešu valodā ir apzīmējamā vārda priekšā, un ka 2) mūsu akcentu sistēma no vienas puses, leņzemnieku gala zilbju nepilnīgā izruna no otras veicina vienvārdošanu. Tā pamazām īstenotos arī tad, ja augšā minēto svešo ietekmju nebūtu.

Pirmās zilbes vārda akcents un obligātā gaŗāku vārdu ritmizēšana ar palīgakcentiem izskaidro latviešu valodas sinapses sliekšmi (t.s. „kautzālās fonētikas”

apstākļi ir labvēlīgi, sldz. W. Appel, *Kratylos* 10, 1965, 156), un ja kāds sašūt par gaŗu vārdu daudzumu, kas ar to rodas, tad tas atkal sprieŗ par grafisko ainu, ne par valodu paŗu. Ka ritma labad notiek vienvārdoŗana, to varam vērot katrs savā paŗa runā: blakus "rudzu'puŗei vedas teikt "rudzpu'ŗite, blakus nominātiŗam "gadu'simts lokātiŗu "gadsim'tā. Tā ne tikvien dzeŗā, bet arī daŗkārt prozā sastopam divvārdu vārdkopu un vienvārdoŗumu tuvu blakus. Gāters 62 sniedz rindu piemēru, gan nepieŗieŗzdam vēriŗu ritmam. Ar ritmu ir laikam sakars arī tam, ka divvārdu vārdkopu labprāt vienvārdo, ja tā kŗust par apzīmētiŗu treŗam vārdam: ... *cimdi. Vai tie bija no kazu ādas? Sievai viņŗ bija nopircis kazādas cimdus* G. Zariņŗ, *Dvēŗeļu bojā eja* 11; *gadīŗās braukt ar darbbeĩgu pūli* Austr. Latv. 62. 3. 2.; *stīprais jauno bērzu lapu (= bērzu lapu) skarbums V. Pelēcis, Latvija* 51. 23. 5. u.c.

Sinaptisko vārdkopu ritmika, palĩgakcentu distribūcija tajās, vienvārdoŗana atkarā tiklab no iekŗēŗā, kā no teikuma ritma būtu viela veselam patstāviŗam pētiŗumam, kam būtu jādibinās uz ļoti plaŗa materiāla, un vēroŗumu pamatā jāliek nevis grafiskais atveids, bet tīra rietumu vidusdialekta izruna. Tad arī izrādītos, ka viens otrs kopā rakstīŗjums fikcija vien ir, ka *kaklsaite* ir tā pati *kakl^a saite* un *dusmbrīŗi* (ar savu *dusmbrīŗu skatienu* Bendrupe, *Upe izkāŗj no krastiem*, 1957, 85) — tie paŗi *dusm^u brīŗi!*

Beidzot, daŗi vārdi sakāmi par skaitŗa maiŗu sinaptisko vārdkopu 1. daŗā. Mūsu rakstos sastopami varianti: *mācības grāmata | mācību grāmata, mācības spēks | mācību spēks, deŗas grīda | deŗu grīda, guŗas vieta | guŗu vieta, priekŗzīmĩgi ģimenes tēvi* A. Upītis, *Smaid. lapa 290 | svēti ģimeŗu tēvi* Ezeriņŗ, *Dziesminieks un velns*, 1949. g. izd., 59, utt. Vēroŗama sliekŗme nodibināt kongruenci: *atzveltiŗu krēŗlos* Toma, *Aldaune* 12; *viņŗ strādāŗa par mācības spēku ... turienes mācību spēki* Laiks 51. 30. 6. Šī formālā kongruence daŗkārt noved līdz absurdam: *par mūsu tautu tēŗpiem* Laiks 57. 28. 9.; *bez ieeŗu maksām* turp. 67. 19. 4.; *komisĩju veikali* Latvija 60. 9. 7. Ievēroŗot to, ka šādas nejēdzības seviŗki bieŗi sastop trimdas presē, vedas domāt, ka skaitŗa saskaņoŗana ir viena no valodas deŗenerācijas pazīmēŗ. Rakstīŗtāŗi taŗu nebūŗ turēŗuŗi prātā Milenbacha mācību, ka „saskaŗa skaitŗu ziŗā rakstu valodai ieteicama”, ka jārakstot *bāra bērns | bāru bērni* (Latvieŗu gramatikas 5. izd. 116. lp.). Šai mācībai sekot vairs nevaram, zinot, ka šādos tautas valodas variantos kā *bāraŗu bērns, rudzaŗu milti, miltaŗu putra* (Endzelĩna Lvgr. 260 no Ēŗģliem, *laukaŗu irbe* u.c.) mums ir darīŗana ar skaitŗa katēŗorĩjas neitrālĩzĩciju: 1. daŗai ir vienĩgi un tikai leksikāla vērtība, nevis gramatiskā (sk. par to W. Beldardi, *Ricerche Linguistiche* 1, 1950, 216 s.). Šī ir vēl viena salikteŗa pazĩme, un šis ir arī vēl viens moments, kas veicina vienvārdoŗanu (sldz. *mācībgrāmatu, mācībspēku, guŗvietu* utt.). Visvecākie neitrālĩzĩcijas paraugi mums raduŗies pāŗeŗā no celma salikteŗiem uz locīŗuma salikteŗiem: *abrāķasis* EH | *abrakasis* | *abrukasis* | *abrķasis*. Šĩni sakarā lieku reizi jāapbrĩno Luŗa Bēŗziŗa valodnieciskā intuĩcija, kas jau 1900. g. Austrumā, 249. lp., izteicies, ka šī esot neapzināta formas maiŗa valodā, ka blakus šādiem ģenĩtiŗiem nav obligāts tā paŗa skaitŗa nominātiŗŗ.

2.

Kamēr vienvārdoŗanas tendencei paŗā valodas sistēmā ir solĩdas saknes, to nevar teikt par dekompozĩciju (salikteŗa saŗķelŗanu tā sastāvdaŗās, ko Gāters 63

dīvainā kārtā dēvē par "juxta-kompositionelle Ableitung"). Tā allaž pieder individuālā stila plāksnei: vai nu tā kalpo pantmēra vajadzībām, vai arī ceļ prozas ekspresīvītāti — tā allaž ir okazionāla.

Okazionālai dekompozīcijai viegli un dabiski padodas determinatīvie salikteņi ar substantīvu 1. daļā, un tamlīdz arī sinaptiskie vienvārdojumi. Teikt, piem., ka *latviešiem jābūt kungiem savā tēvu zemē* (J. Niedre, Karogs 1967, 9, 28) ir patētiskāk nekā *savā tēvzemē*; ka kādā grāmatā kas lasāms *ik uz lapas puses* (Ezeriņš, Dziesm. un velns 122), ir iespaidīgāk nekā *katrā lappusē*. Ekspresīvītātes celšanai var pat pārkārtot kongruences attieksmes: *jāstrādā savas ikdienišķās maizes darbs* (Latvija 69. 18. 1.) — visai iespaidīgi teikts, bet arī — vienreizēji. Tikpat vienreizējs ir *priekšauta* atvienojums — mūžveca salikteņa, kas latviešu valodā pārcietis visdažādākās fonētiskās pārmaiņas: *viņa . . . norāva sev priekšas autu* Jaunsudrabiņš, Zaļā grām., 1950. g. izd., 2, 28. Un ja rakstniekam iepatikas, tas sadala pat terminu: *cēlo metāllu raktuvēs* Toma, Aldaune 12.

Okazionāls un, principā, ārpus kāda sakara ar valodas objektivitāti, ir arī zilbju skaita dēļ kādā dainā atvienotais bahuvrīhi saliktenis *koka sirdis* (sk. manā rakstā Imantas dainu izd. 9. sēj. 621. lp.). Vārds **sirdis* ārpus salikteņa neeksistē, tāpat kā neeksistē, piem., **galvis* un **zobis* ārpus salikteņiem *baltgalvis* un *retzobis*. 2. daļas celma maiņa notiek tai brīdī, kad darina salikteni, tāpēc atvienojuma rezultāts valodā neiederas. Tāpat, patvarīgs jaundarinājums kā *spuru ūsis* M. Kovaļevskai, Posta puķe 12, neatbilst latviešu valodai.

Ne gluži tik skaidra no pirmā skata ir lieta ar šādām formām: *bara vedī* B. 12686, 3 var., *krampju lauži* 12552, *matu ēži* un *tukšu grabis* Ulmaņa vārdnīcā. Teorētiski varētu te varbūt 1. daļā saskatīt pirmatnēja celma aizstākļus. Citādi ir pagrūti atrast šim atvienotajām vārdkopām reālu pamatu valodā, ja par tādu neuzskata pagaidām paretus jaundarinājumus (*krāsnskuris* un *avju cirpis* Skalbem, *pakaļas laiži* G. Zariņš, Trimdas augstā dziesma 109, *kilometru rādis* Krēšliņš, Tomēr, es atceros 5). Divzilbju darītāju vārdu ar *-is* mums zināms skaits ir, bet tie, kam vārdnīcas avots īsti drošs, palaikam pieder pie intransitīviem vārdiem, kamēr nedaudzie atvasinājumi no transitīviem vairumā ieguvuši konkrētu, darbarīka nozīmi (*dūris, griezis, kasis, šķērpis, šķilis, urbis* u.c.). Kamēr no runātas tautasvalodas man nav piemēru patstāvīgam **vedim* (= liet. *vedys*), tikmēr dainu *bara vedī* uzskatīšu par dekompozīcijas produktu, kam tikpat maz objektīvas vērtības kā Poruka izgudrotajiem *cilšu-vežiem* (Dzejoļi, 1957, 62).

- 1 Blakus minot, eksistē arī vienvārdojums: *iekraut ceļšomas tīklā* Aida Niedra, Pilsēta pie Daugavas 19.
- 2 Vai arī te varbūt darbojusies tālaika Imantas apgāda direktora Ojāra Jēgena roka?
- 3 Uzsvēju, ka par terminoloģiju te nav runas. Terminoloģija, būdama mākslīgi un mērķtiecīgi radīta, bieži pēc svešiem paraugiem, nevar atspoguļot valodas dabisko attīstību.
- 4 Citēju pēc H. Biezā, Die Gottesgestalt der lettischen Volksreligion 74. — Modernais neitrālizācijas aspekts šādiem sinaptisko vārdkopu 1. daļas variantiem atņem jebkādu pierādījuma spēku lietiskā argumentācijā. Tādēļ *dievalu dēli*, par ko plaši spriež Biezais 69 ss., ir tikpat nenozīmīgi kā, piem., *krustaļu tēvi* B. 1270; 1462. Var arī piezīmēt, ka jau senindiešu valodā salikteņu 1. daļā skaitlis varējis būt neitrālizēts (Wackernagel-Debrunner, Altindische Grammatik II², 1, 201). Principā tā pati parādība vācu valodā: *Zahnbürste, Fusspflege, Handarbeit*.

ZUSAMMENRÜCKUNG UND DEKOMPOSITION IM LETTISCHEN

Der Beitrag stellt im wesentlichen eine Auseinandersetzung mit einigen im letzten Jahrzehnt erschienenen Arbeiten zur lettischen Komposition dar (s. S. 35).

Behandelt werden die im Lettischen häufig vorkommenden zweiteiligen Determinativsyntagmen, deren 1. Teil ein substantivischer Genitiv ist, der das Substantiv des 2. Teils näher bestimmt. Solche Verbindungen kommen sowohl mit voller Genitivendung des 1. Teiles vor, als auch ohne diese, d.h. univerbiert, und da die Schreibung ersterer schwankt, ergeben sich in der Schrift 3 Varianten: *rudzu puķe* | *rudzupuķe* | *rudzpuķe* 'Kornblume'. Alle drei bzw. beide gesprochenen sind gleichermassen als Zusammenrückungen anzusprechen, da die Univerbierung durch Versetzung des Grenzsignals, d.h. durch einen einheitlichen Hauptakzent erfolgt ist, wobei die neue, längere Worteinheit durch dem Lettischen auch sonst eigene Nebenakzente rhythmisch gegliedert wird. Mit echten Komposita verbindet diese Zusammenrückungen ausserdem die Kongruenz in Genus, Numerus und Kasus, die ein davortretendes Adjektiv usw. mit dem 2. Glied der Verbindung eingeht, und die grundsätzliche Möglichkeit, aus diesen Verbindungen mit herantretendem Suffix neue Wörter abzuleiten. Da aber diese variablen Zusammenrückungen durchaus nicht immer eine komplexe Bedeutung haben, sind sie in der lettischen Grammatik als eine Erscheinung *sui generis* zwar neben den Komposita, aber gesondert zu behandeln. Im lettischen Text wurde dafür als Arbeitsterminus "synaptische Wortgruppe" gebraucht, womit ein von E. Benveniste, BSL 61, 1966, 91 für gewisse frz. feste Verbindungen vorgeschlagener Terminus adaptiert wurde.

Während die Zusammenrückung im Lettischen eine sprachimmanente Erscheinung ist, kausalphonetisch im Akzentsystem und in der geschwächten Aussprache der Endvokale begründet, ist Dekomposition sowohl von Zusammenrückungen als von sog. verbalen Rektionskomposita alten Typs als stilistisch bedingt bzw. okkasionell aufzufassen.

ELVIRA LEJA-BICKA

DAŽI LABOJUMI UN PIEZĪMES J. PLĀĶA KURZEMES VIETVĀRDU SARAKSTAM.

1. Talsu apriņķa pagasti.

Sava vietvārdu krājuma 1. daļas (Kurzemes vārdi)¹ ievadā, 4. lp., J. Plāķis rakstījis: „Mums nācās turēties pie agrākā pagastu sagrupējuma”. Jāatzīst, ka autors, nedodams tuvākus norādījumus par laiku, kad šāds „agrākais sagrupējums” eksistējis, radījis lielu neskaidrību. Iedalījums, pie kuŗa J. Plāķis pieturējies, protams, neatbilst Latvijas brīvvalsts laikiem bet nav arī tāds, kāds eksistēja priekš pirmā pasaules kaŗa, 20. gadsimta sākumā. Talsu apriņķī tad nepastāvēja ne Upesgrīvas, ne Iģenes, ne Uoktes pagasts, bija gan tikai Iģenes, Uoktes un Uguņu muiža, bet Upesgrīvas ciems ietilpa Engures pagastā.

Upesgrīvas pagasts radās Latvijas neatkarības laikā, kad daļa no J. Plāķa minētām Vandzenes pagasta mājām (tā gandrīz visas Kaltenes ciema mazmājas) tika pievienotas Upesgrīvai, bet iģenieku un uoktnieku mājas piederēja Vandzenei.

2. Upesgrīvas pagasta (*upsgrīv*) iedzīvotāju nosaukumi.

J. Plāķis norāda, ka Upesgrīvas pagasta iedzīvotāji saucoties *up(s)grīvniēk*. Šādu apzīmējumu visiem pagasta iedzīvotājiem lietoja tikai oficiālās sarunās un sarakstēs. Citādi ir pašpagastnieki, ir kaimiņi iedzīvotājus sauca pēc ciemu vārdiem. Par *up(s)grīvniekiem* sauca tikai viena ciema — Upsgrīvciena iedzīvotājus. Šo ciemu dēvēja arī īsākā vārdā par Grīvciemu un tā ļaudis par grīvniekiem (*grīvniēk*). Līdzīgi dēvēja citu ciemu ļaudis: bija *kāļteniēk*, *vāļgālcieniēk*, *vīļcietiēk* un *ugūņniēk*. Lai Dievs nedod, ja grīvnieku nosauca par uguņnieku vai otrādi!

3. Mežsargi kā ziņu sniedzēji.

Savas grāmatas priekšvārdos, 2. lp., J. Plāķis raksta: „Visnoderīgākās personas vietu vārdu krājēja nolūkam ir mežsargi, sevišķi vecākie, . . .” Pret to nākas iebilst. Vēl manā laikā, 20. gs. 30-tos gados, vecākās paaudzes mežsargi bija diezgan neizglītoti un savas apgaitas iedzīvotājus pazina vairāk pēc mājvārdiem vai palamām, bet ne pēc uzvārdiem. Ar minēto, jādomā, būs izskaidrojams ļoti trūcīgais Upesgrīvas pagasta iedzīvotāju uzvārdu saraksts J. Plāķa darbā. Tur minēti tikai Kaltenes gala uzvārdi, bet viens vienīgs Uguņu (*pūļiis*) un viens Upesgrīvas ciema

1 J. Plāķis, *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. 1. daļa. Kurzemes vārdi*. Rīgā 1936.

(povars). Acīmredzot, ziņu sniedzējs bijis Kaltenes gala mežsargs (Valdemārpils virsmežniecībā), kas pārējo ciemu iedzīvotājus nav pazinis. Taču, piem., Uguņciemā ir rinda skaistu latvisku uzvārdu: Kļavas, Ozoliņi, Lejas, Ošmucnieki, Kuģnieki u.c. Pie šī uzvārdu jautājuma ceru atgriezties kādā citā rakstā.

Lietai par ļaunu nācis arī apstākļi, ka Talsu apriņķī pagastu administratīvais iedalījums dažās vietās nesakrīt ar virsmežniecības robežām resp. mežsargu apgaitām. Tā, šķiet, izskaidrojams nepareizais Upesgrīvas pagasta māju iedalījums ciemos: vienas un tās pašas mājas minētas vairākos ciemos, daļa no Kaltenes ciema mājām minētas kā Upesgrīvas, tā Vandzenes pagastā, bet daļa tikai Vandzenes pagastā.

Ziņas vācot pagastu valdēs, būtu bijuši pieejami pilnīgi māju un uzvārdu saraksti.

4. Nepareizības J. Plāķa Upesgrīvas pagasta māju sarakstos.

a) Sekošās mājas minētas divreiz: *braukteņv, dzelms, dzelzstrāūt(s), kuļstēkl, pūc, rūš, vīdā*.

b) Vienu un to pašu māju vārds minēts otrreiz, tikai ar citu galotni: *kaļsiņ // kaļsīs, kriēv // kriēvs, līč // līcs, pūr // purs, ūdr // ūdrs, ziben // zibēns*.

c) Kādu māju vārds minēts trīs reizes: *vāver, vāvērs, vāvērs*, bet nav uzņemts kādu citu māju nosaukums — *vecvāver*.

d) *tāpiņ* nav māju nosaukums, bet Rūsu (*rūs*) māju un saimnieka palama. Neteica: „Aizej uz Rūs!”, bet „Aizej uz Tāpiņ!” Līdzīgi *veļls* ir palama Degu (*dēg*) saimniekam, un par *mērkaķi* saukāts Ūpju (*ūps*) māju saimnieks un arī pašas mājas.

e) Māju vārdos nepareizi minēts *plēsejs* (*zvērs*) jeb *iglaņcs*. Patiesībā Plēsējs un Iglancis ir divas dažādas mājas. Plēsējam nekādas palamas nebija, bet Iglanča palama bija *zvērš* (ne *zvērs*).

f) Māju nosaukums *vērss* nav nekad manīts pagasta valdes apdzīvoto vietu sarakstos, nav arī dzirdēts kā palama.

g) Nepareiza ir forma *lēmāj*; pareizi — Lejas (*lējs*).

h) Nepareiza ir arī forma *uōzal* (mana vectēva mājas). Tā, varbūt, runāja baltvācieši un žīdi, event. arī kādi ienācēji no citiem novadiem. Pašpagastnieki mēdza teikt *uōzel* (ar *e*, ne ar *a*).

i) daudz gadījumos nekoncekventi jauktas vienskaitļa un daudzskaitļa formas: mājas Kalsiņi (*kaļsiņ*) — saimnieks Kalsiņš (*kaļsīs*); mājas Gaŗie (*gare*), saimnieks Gaŗais (*gareis*) utj.

j) Kaltenes ciemā izlaisti visi mazmājnieki, t.s. baņdžiņi (*baņdžīņ*); tie nepareizi minēti Vandzenes pagasta vietvārdu sarakstos. Daži mazmājnieki izlaisti arī citos ciemos.

5. Palamas.

Upesgrīvas pagastā bija plaši izplatījusies palamu došana, pie kam nereti tās bija visai trāpīgas un asprātīgas. Tā Mērkaķis dzīvē bija īsts mērkaķis (āksts), Tāpiņš (*tāpiš*) bija prātā drusku pavieglis, Tuntulis (*tuņtuls*) bija neizveicīgs gausulis,

Tiepums (*tiēpums*) stipri ietiepīgs, Bubulis (*bubuls* atbaidīgs izskatā, Spoks (*spuōks*) — Cielavu saimnieks, uzvārdā Švalbe, mēdza dažādi ērnoties u.tml.

Cilvēks bez kādām sevišķi izteiktām īpatnībām parasti palamas nedabūja; ka kaimiņi kādam tādām iedeva kādu markantu iesauku, notikās reti.

6. *Upes un strauti.*

J. Plāķis savā min. darbā (225. lp., 9—10) minējis četras upes un divus strautus. *grīvsup* un *ugunup* patiesībā ir viena un tā pati upe; *vīrstraūts* ir Uguņos, bet *dzelzstraūts* Grīvciemā. Latvju Enciklopēdijā 3, 2394, *grīvsup* ir nosaukta par Šķēdes upi. Vecās kartēs esmu redzējusi šo upi dēvētu par Grīvu, bet kādā kartē arī par Šķēdi, laikam tāpēc, ka sākums tai Šķēdes muižas tuvumā. Tautā to dēvēja arī vārdā *ugunup*. Pēc ziņām no dzimtenes šī upe vairs neeksistē.

EINIGE VERBESSERUNGEN UND ANMERKUNGEN ZUM ORTSNAMEN- VERZEICHNIS KURLANDS VON J. PLĀĶIS

Die Verf. führt eine Anzahl von Ergänzungen und Verbesserungen zum ON-Verzeichnis der kurländischen Gemeinde Upesgrīva (und deren Umgebung) in der ON-Sammlung von J. Plāķis an und weist aus einige seiner Fehler methodischen Charakters beim Einsammeln derselben hin.

THE METER OF THE LATVIAN FOLK DACTYL

We should agree from the outset that only entities present in the language can be organized (form the basis of the meter); and that a properly designed metrical scheme will permit all correct verse and rule out all incorrect verse.

In an earlier study, I pointed out that only three entities enter into the verse design (meter) of the Latvian folk trochee—the metric syllable, the presence of a required word break (||, cesura), and the required absence of a word break (=, bridge).¹ Other theorists erroneously adduce stress and length as constituent terms in Latvian folk meter. Stress, however, can best be thought of as a primitive melody, used for reciting;² and length, likewise not part of the metric design, can best be regarded as a metrical tendency.³

It stands to reason that the folk dactyl can be defined in the same three primitive terms—metric syllable, cesura, bridge. The dactyl, however, is more difficult to define, insofar as it is more closely tied to musical rendition and more subject to accidental vagaries during spontaneous composition. There is more variation in the ternary meters, both within a locale and from area to area, and it is probably not possible to unite all local traditions under a single metrical norm. A metrical dialectology is not now available, and probably never will be. Accordingly, our discussion of the dactyl must be regarded as preliminary.

Before any discussion of Latvian folk poetry can take place, we must reiterate the principles according to which syllables are counted. All Latvian grammatical forms fall into two classes—those whose metrical and phonetic syllable counts coincide: *māsa* 'sister Nsf', *tu* 'that As', *cik* 'how much', *māsiņas* 'sister dim. NApf'; and those which must or may be one syllable longer in their metrical count than in their phonetic count: *baltā* 'white Ls' (two phonetic, two to three metrical syllables), *baltuo* As (2—3 metrical syll.), *draugs* 'friend' (1—2), *sit* 'he hits' (1—2),

1 Valdis J. Zeps, *The Meter of the So-called Trochaic Latvian Folksongs*, Int. J. of Slavic Linguistics and Poetics, VII (1963), 123—128.

2 Typical of the efforts to establish stress as an organizing principle in Latvian folk verse is Lūdis Bērziņš' *Akcenti*, in his *Ievads latviešu tautas dzejā* (Riga, 1940), 57—80, where he at first despairs of establishing any rules starting with stress as given; at the end of his discussion he accepts stress as an organizing principle, without being able to provide a formal statement in favor of it. Jānis Rudzītis in his *Tautas dziesmu metrika* in *Latviešu tautas dziesmas*, A. Švābe, K. Straubergs, and E. Hauzenberga-Šturma, eds. Vol. 5 (Copenhagen, 1954), pp. vii—xxvii, accepts the dynamic principle and leans heavily on Greek dactyls, without ever providing a coherent set of rules for recognizing correct or incorrect Latvian dactyls.

3 Zeps, 128.

ruotājas 'plays' (3—4), *māsiņai* 'sister dim. Dsf' (3—4 syllables).⁴ In the trochee, it may be remembered, the latter set of forms had to be counted at their maximum syllable count at the end of a colon and could be counted at either length elsewhere. For purposes of the dactyl, it suffices to say that the words with a variable metrical syllable count must be counted long at the end of the colon. Thus, both *neguli saulīte* 'don't sleep sun' and *augstā kalnā* 'on a high hill' have the same number of metric syllables, since *augstā kalnā* contains words which have a variable metric syllable count, and have to be counted as *augstā=x || kalnā=x*, with "x" standing for the bridge followed by the "extra" metric syllable.

We are now ready to define the meter of Latvian folk dactyls. A song consists of a number of distichs. A distich consists of two lines. The first line consists of two cola. The first colon is 3—4 metric (2—4 phonetic) syllables long, whereby the last two must not have a word break between them. The second colon is 2—4 metric (1—4 phonetic) syllables long, again with a bridge between the last two syllables⁵.

(x) x x=x || (x) (x) x=x ||

For the second line, two options are available. In the first option, the first-line meter is followed, possibly with a slight restriction—the second colon in an even line probably cannot exceed 3 phonetic or three metric syllables.

(x) x x=x || (x) x=x ||

The second option provides for a line without a cesura. Within that scheme, however, there are three bridges⁶.

(x) (x) x=x=x=x

There are restrictions which, we are sure, have not been captured, i.e., the meter, as outlined, still permits verse which actually does not occur. Thus, I have not encountered a line consisting of three metric syllables in the first colon and four in the second, even though the first line scheme, as presented, admits such⁷. Minor

4 To provide clear guidelines as to which forms have a potential extra metrical syllable, and which do not, would require, at this stage of research, to list all possible flexional endings as belonging to one category or another. Thus, the nominal paradigm of *vilks* 'wolf' would line up as follows: (a) metrical and phonetic syllable count identical: Gs *vilka*, As *vilku*, Np *vilki*, Gp *vilku*, Ap *vilku*; (b) metrical syllable count must or may be one syllable longer than the phonetic: Ns *vilks*, Ds *vilkam*, Ls *vilkā*, Dp *vilkiem*, Lp *vilkuos*. A superficial examination of sets such as the above has led a number of scholars to conclude that the membership of each set can be phonetically defined. Thus, Bērziņš, talking about the "padding vowel" (Flickvokal, lāpāmais vokālis), identifies the first set of words as ending in short *a, e, i, u, as, es, is, us*, as against all the rest (p. 117). While there is some truth to his observation, it is ultimately incorrect; the extra metrical length is provided for on grammatical and not phonetic grounds. Cf., e.g., *uguni kur* 'you light the fire' (which is a correct dactylic line, since *kur* 'you light' is metrically two syllables long in that position) with the homophonous *uguni kur* 'where [shall I put] the fire?' (which cannot be a dactylic line, since *kur* 'where' is metrically monosyllabic).

5 In some instances the first colon of the first line consists of two to three metrically monosyllabic words: *kuo tā || saulī=te* 'why does the sun?', *aiz kō tys || Jezups=x* 'why does Joe?'

6 In the Latgalian triple meters, a double bridge is permitted (rather than triple): *aizgō=ja || saulei=te. | aiz kal=ne=ņa* 'the sun set beyond the hill'. There may be other differences as well, and the Eastern triple meters, along with the so-called "asymmetric trochee", need further investigation.

7 Rudzītis, p. xv, cites one such line: *dravinieka kumelīpis | pa priekšu skrēja* 'the beekeeper's steed raced in front'. The example is not entirely unambiguous, however, since the first word could be read with an extra syllable, i.e., *dravinieka*.

corrections are probably still in order. Still, the above statement of the dactyl, for all the caveats, is the first in print that can claim to be substantially correct.

Let us now proceed to the examples. I have indicated the extra metrical syllable [=x] throughout; the number that follows the line is the number of metrical syllables in the line, followed by a slash, followed by the number of phonetic syllables in the line. In examples (a), (b), and (c), the second line follows the first option, i.e., consists of two cola. In examples (d) through (g), the second line follows the second option, i.e., has no cesura, but shows the required bridges⁸.

- (a) celies ma=na || māsē=na 7/7
 aunies bal=ti || kājī=nas 7/7
 pilna sē=ta || svešu ļau=žu 8/8
 vedīs te=vi || pruojam=x 7/6

"Rise my sister, put on your best footwear; the yard is full of strangers, you're off [to be married]"

- (b) cūka ra=ka || ka=pu 6/6
 augstā=x || kalnā=x 6/4

"The pig dug a grave on the high hill"

- (c) kuo nā=ca || Annī=te 6/6
 bez pu=pu || kāzās=x 6/5

"Why did Anna come tit-less to the wedding?"

- (d) grib grib=x || Jezups=x 6/4
 ap=dzī=žams=x 4/3
 kas tei tō=da || lela lī=ta 8/8
 ap=dzī=žams=x 4/3

"Joe wants to be teased in a song; what's the big deal about being teased in song?"

- (e) kas ma=ni || vadīs=x 6/5
 smilšu kal=ni=ņā=x 6/5

"Who will conduct me to the sandy hill [=graveyard]"

- (f) sasa=la || jūri=ņa 6/6
 līdz di=be=nam=x 5/4

"The sea froze to the bottom"

- (g) ķeka=tas || atbrau=ca 6/6
 ar ve=zu=mi=ņu 5/5

"The masked carousers arrived by cart"

TAUTASDZIESMU DAKTIĻU METRS

Daktiļu metru definē trīs termini — metriskā zilbe, cezūra un tilts. Dziesma sastāv no vairākām divrindēm, divrinde no divām rindām, pirmā rinda no diviem posmiem. Pirmais posms ir 3—4 metrisku zilbju gaŗš, pie kam starp pēdējām divām metriskām zilbēm ir tilts; otrs posms ir 2—4 metrisku zilbju gaŗš, pie kam starp pēdējām divām — tilts; otra rinda vai nu atkārto pirmās rindas kompozīcijas principus, vai arī tiek sacerēta bez cezūras. Tādā gadījumā tā 4—6 metriskas zilbes gaŗa un pēdējās 4 metriskās zilbes saista trīs tilti. Ne gaŗums, ne uzsvars tautadziesmu daktiļa definīcijā neietelp.

8 This may be an appropriate place to comment on stress. In reciting, the first syllable of each colon is stressed, as is the penultimate in a triple-bridge (or a double-bridge Latvian) second line: *kās ma=ni || vādīs=x / smilšu kal=ni=ņā=x; ķēka=tas || atbrau=ca / ar ve=zu=mi=ņu; aizgōja sāulei=te / aiz kaļ=nē=ņa*. Reciting stress overrides normal prose stress; thus, the last line in prose would be read as *aiz kāļneņa*. Reciting stress, like melody, may provide important clues as to the verse design, but itself does not enter into the design (meter).

KÄRLIS DRAVIŅŠ

JAUNVĀRDS VIEDUOKLIS

Dr. Kārlis Kasparsons kādā vēstulē šo rindu autoram tika aizrādījis, ka vārdu *veduoklis* mūsu valodā pats pirmais esot sācis lietot Dr. Miķelis Valters. Aptaujājoties pašam M. Valteram, kas toreiz dzīvoja Parīzē, pēdējais laipni atbildēja (1947. gada 6. jūlijā):¹

... Jūsu jautājumi mani ļoti pagodina un es labprāt gribētu Jums dot attiecīgos paskaidrojumus. Diemžēl nevaru īsti noteikti Jums sacīt, kā bijis ar vārdu *vedoklis*. Es piesavinātos cita īpašumu, ja gribētu noteikti apgalvot, ka tas vārds būtu nācis vispirms, oriģinālā, no manas spalvas. Laikam būs viens no tiem vārdiem, kas it kā no gaisa nokrīt reizē uz vairākām galvām resp. spalvām. Ko citu es drīkstētu teikt? ...

M. Valtera sniegtā informācija ir visai interesants dokumentējums tam, kā pēc daudziem gadiem viens vai otrs autors pats vairs nav drošs, vai kāds zināms jaunvārds ir tieši viņa darināts. Toties, pazīstot K. Kasparsona lielo interesi par valodniecības jautājumiem un viņa lingvīsta izglītību,² būtu jāspriež, ka viņš nevar būt kļūdījies. Tomēr arī šinī gadījumā K. Kasparsona liecība nevar būt nekāda drošā garantija: jaunvārdu *veduoklis* viņš gan pašu pirmo reizi varēja sastapt kādā M. Valtera rakstā — bet pēdējais pats to varēja būt dzirdējis no kādas citas personas vai arī, varbūt, uzgājis kāda cita autora rakstā, kas K. Kasparsonam ir palicis nezināms.

DIE NEUBILDUNG VIEDUOKLIS

Auf Grund einer Mitteilung von Dr. K. Kasparsons hat der Verf. Dr. M. Walters um Auskunft gebeten, ob er die Neubildung *veduoklis* 'Standpunkt, Gesichtspunkt' geschaffen habe. Er konnte keine bestimmte Antwort geben; die Frage bleibt offen.

1 Sekojošā vēstules izrakstā ortogrāfija nedaudz modernizēta.

2 Tartu universitātē piecus gadus studējis valodniecību, nobeidzis kursu un izturējis gala pārbaudījumu pirmo pusi, bet tad saslimis; vēlāk beidzis dabzinātņu un arī medicīnas fakultāti (paša K. Kasparsona apstiprinātas ziņas 1955. g. 19. dec. vēstulē šo rindu autoram).

1.7015

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0303024617

CEĻI XIV

Saturs — Inhalt

Stanislavs Kučinskis, Jānis Reiters kā katolis katoļu dokumentu gaismā (1665 — 1670?)	3
Johann Reuter als Katholik im Lichte der katholischen Dokumente (1665—1670?)	
Kārlis Draviņš, Par Jāņa Reitera iespiestiem darbiem	19
Über die gedruckten Werke von Johann Reuter	
Kārlis Draviņš, Piezīmes par Juŗa Elģera dziesmu grāmatu	27
Anmerkungen über das Gesangbuch von Georg Elger	
Andrejs Johansons, Kriŗjāņa Valdemāra vēstule	29
Ein Brief Kr. Valdemārs' (Chr. Woldemar)	
Ivar Lindquist, Die Inschrift mit Runen aus dem Burgberg zu Daug- male, Lettland	33
Edite Hauzenberga-ŗturma, Par sinapsi un dekompoziciju latvieŗu valodā	35
Zusammenrückung und Dekomposition im Lettischen	
Elvīra Leja-Bicka, Daŗi labojumi un piezīmes J. Plāķa Kurzemes vietvārdu sarakstam	42
Einige Verbesserungen und Anmerkungen zum Ortsnamenverzeichnis Kurlands von J. Plāķis	
Valdis Zeps, The Meter of the Latvian Folk Dactyl	45
Kārlis Draviņš, Jaunvārds <i>vieduoklis</i>	48
Die Neubildung <i>vieduoklis</i>	

Apgāda pārstāvji: Zviedrijā — K. Draviņŗ (222 28 Lund, Blidvādersvāgen 4 L);
A.S.V. — Al. Kalniņŗ (Chicago, Ill. 60625, 4736 N. Damen Ave)
un L. Rumaks (Hempstead, N.Y. 11550, 27 Miller Place).